

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

**TAARIFA YA MWAKA YA SHUGHULI ZA KAMATI YA KUDUMU YA
BUNGE YA NISHATI NA MADINI KWA KIPINDI CHA FEBRUARI, 2024
HADI JANUARI, 2025**

***[Imetolewa chini ya Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za
Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023]***

Februari, 2025

YALIYOMO

YALIYOMO	i
VIFUPISHO VYA MANENO.....	ii
ORODHA YA VIELELEZO	iii
SURA YA KWANZA	1
1.0 UTANGULIZI	1
1.1 Maelezo ya Jumla.....	1
1.2 Muundo wa Taarifa	1
1.3 Madhumuni ya Taarifa	1
1.4 Njia na Mbinu zilizotumika.....	2
1.5 Msingi wa Shughuli za Kamati.....	2
SURA YA PILI.....	4
2.0 SHUGHULI ZILIZOTEKELEZWA	4
2.1 Maelezo ya Jumla.....	4
2.1.1 Uchambuzi wa utekelezaji wa Maazimio yaliyotokana na Taarifa ya Mwaka ya Kamati iliyowasilishwa Bungeni Mwezi Februari, 2024	4
2.1.2 Ziara za Ukaguzi wa Miradi iliyotengewa fedha kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024.....	6
2.1.3 Uchambuzi wa Bajeti.....	6
2.1.4 Uchambuzi wa Taarifa ya utekelezaji wa Bajeti kwa kipindi cha nusu mwaka (Julai – Disemba, 2024)	7
2.1.5 Uchambuzi wa utekelezaji wa Majukumu ya Wizara	11
2.2 Yaliyobainika wakati wa ufuatiliaji wa Sekta za Nishati na Madini	50
SURA YA TATU	53
3.0 MAONI NA MAPENDEKEZO.....	53
3.1 Maelezo ya Jumla.....	53
3.2 Wizara ya Nishati	53
3.2.1 Utekelezaji wa Bajeti (upatikanaji wa fedha za nje)	53
3.2.2 Hali ya usambazaji na upatikanaji wa Umeme nchini	53
3.2.3 Kusuasua kwa utolewaji wa fedha za utekelezaji wa Miradi ya Gridi Imara	54
3.2.4 Umeme unaozalishwa kukosa matumizi	55
3.2.5 Uchache wa Maghala ya kuhifadhia Mafuta	56
3.2.6 Mkakati wa Nishati Safi ya Kupikia	56
3.2.7 Mahitaji ya matumizi ya gesi asilia (CNG)	57
3.2.8 Utolewaji wa fedha za CSR katika miradi ya umeme na Gesi Asilia	58
3.3 Wizara ya Madini.....	59
3.3.1 Changamoto zinazowakabili Wachimbaji wadogo wa madini	59
3.3.2 Mgawanyo wa Mitambo ya uchorongaji katika maeneo ya wachimbaji wadogo.....	59
SURA YA NNE.....	65
4.0 HITIMISHO.....	65
4.1 Shukrani	65
4.2 Hoja	67

VIFUPISHO VYA MANENO

BPS	-	Bulk Procurement Services
CNG	-	Compressed Natural Gas
CSR	-	Corporate Social Responsibility
ECF	-	Extended Credit Facility
GST	-	Geological Survey of Tanzania
IMF	-	International Monetary Fund
JNHPP	-	Julius Nyerere Hydro Power Plant
KV	-	Kilovolt
MW	-	Megawat
PSA	-	Production Sharing Agreement
RPCL	-	Rusumo Power Company Limited
SGR	-	Standard Gauge Railway
STAMICO	-	State Mining Corporation
TEITI	-	Tanzania Extractive Industries Transparency Initiatives
TPDC	-	Tanzania Petroleum Developmnet Corporation
WB	-	World Bank

ORODHA YA VIELELEZO

Kielelezo Na: 1: Upatikanaji wa Fedha kwa Wizara ya Nishati kwa kipindi cha Julai - Disemba, 2024.....	9
Kielelezo Na: 2: Upatikanaji wa Fedha kwa Wizara ya Madini kwa kipindi cha Julai - Disemba, 2024.....	10
Kielelezo Na: 3: Bajeti inayotengwa kwa ajili ya Miradi ya Grid Imara, Madai ya Wakandarasi katika kuktekeleza miradi hiyo na kiasi kinachotolewa na Serikali katika mwaka husika.....	16
Kielelezo Na: 4: Leseni za uchimbaji mdogo zilizotolewa na Tume ya Madini kuanzia mwaka 2018/2019 hadi mwaka 2022/2023	31
Kielelezo Na: 5: Mchango wa Wachimbaji Wadogo katika Mpato yatokanayo ya Sekta ya Madini.....	32

SURA YA KWANZA

1.0 UTANGULIZI

1.1 Maelezo ya Jumla

Mheshimiwa Spika, kwa kuzingatia matakwa ya Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023, nakushukuru kwa kunipa nafasi ili kwa niaba ya Wajumbe wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Nishati na Madini niwasilishe Taarifa ya Mwaka ya Utekelezaji wa Majukumu na Shughuli za Kamati kwa kipindi cha kuanzia Februari, 2024 hadi Januari, 2025.

1.2 Muundo wa Taarifa

Mheshimiwa Spika, muundo wa taarifa hii ni kwa mujibu wa Kanuni ya 142 ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023 na imegawanyika katika sehemu zifuatazo: -

- (a) Sehemu ya Kwanza inahusu utangulizi ambao unatoa maelezo ya jumla ya Utangulizi ikijumuisha mbinu zilizotumika katika kutekeleza majukumu ya Kamati;
- (b) Sehemu ya Pili inatoa maelezo kamili kuhusu namna Kamati ilivyotekeleza majukumu yake na masuala yaliyobainika kutokana na utekelezaji wa kazi hizo; na
- (c) Sehemu ya Tatu inaeleza maoni, ushauri na mapendekezo ya Kamati.

1.3 Madhumuni ya Taarifa

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023, uwasilishaji wa taarifa hii unalenga kueleza majukumu ambayo Kamati imeyatekeleza kwa kipindi cha Februari, 2024 hadi Januari, 2025. Taarifa inaonesha hatua zilizofikiwa katika utekelezaji wa masuala mbalimbali. Aidha, taarifa inabainisha maeneo yenye mafanikio pamoja na yale yenye changamoto. Lengo ni

kuliwezesha Bunge lako Tukufu kutekeleza jukumu la kuisimamia na kuishauri Serikali kwa ustawi wa wananchi.

1.4 Njia na Mbinu zilizotumika

Mheshimiwa Spika, ili kuboresha utekelezaji wa majukumu yake, Kamati ilitumia njia na mbinu zifuatazo: -

- a) Kufanya vikao vya kupokea, kuchambua na kujadili Taarifa za Wizara na Taasisi zake kwa lengo la kutathmini utendaji, mafanikio na changamoto zinazowakabili;
- b) Kufanya ziara za ukaguzi wa miradi mbalimbali iliyotengewa fedha kwa lengo la kutathmini hatua zilizofikiwa katika utekelezaji wake; na
- c) Kupata mafunzo ya ndani kwa lengo la kujenga uelewa wa masuala ambayo Kamati iliona yana umuhimu.

1.5 Msingi wa Shughuli za Kamati

Mheshimiwa Spika, msingi wa utekelezaji wa majukumu ya Kamati za Kudumu za Bunge unatokana na Ibara ya 96(1) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya Mwaka 1977¹. Kwa kuzingatia muktadha huo, Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Nishati na Madini imeundwa kupitia Kanuni ya 137² ikisomwa pamoja na Kifungu cha 5(k) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023.

Aidha, kwa mujibu wa kifungu cha 6(11) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni hizo, Kamati ya Nishati na Madini imepewa jukumu la kusimamia shughuli zinazotekelezwa na Wizara ya Nishati na Wizara ya Madini. Vilevile, kifungu cha 7 (1) (a-d) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, kimeainisha majukumu yafuatayo kwa Kamati za Kudumu za Bunge za Kisekta ikiwemo Kamati ya Nishati na Madini: -

¹ 96.-(1) Bunge laweza kuunda Kamati za Bunge za namna mbalimbali kadri litakavyoona inafaa kwa ajili ya utekelezaji bora wa madaraka yake.

² 137.-(1) Kutakuwa na Kamati za Kudumu za Bunge kama zilivyoainishwa kwenye Nyongeza ya Nane ya Kanuni hizi.

- a) Kushughulikia bajeti ya Wizara au Taasisi inazosisimamia;
- b) Kushughulikia Miswada ya Sheria na Mikataba inayopendekezwa kuridhiwa na Bunge iliyo chini ya Wizara inazosisimamia kwa kuzingatia masharti ya Kanuni ya 136 (14)³ ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023;
- c) Kushughulikia taarifa za utendaji za kila mwaka za Wizara hizo; na
- d) Kufuatilia utekelezaji wa majukumu katika Wizara hizo.

³ Kamati yoyote ambayo Spika atapeleka kwake kwanza Muswada au jambo lingine lolote, itahesabiwa kuwa ndiyo Kamati inayohusika kushughulikia Muswada au jambo hilo.

SURA YA PILI

2.0 SHUGHULI ZILIZOTEKELEZWA

2.1 Maelezo ya Jumla

Mheshimiwa Spika, kuanzia Februari, 2024 hadi Januari, 2025, Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Nishati na Madini imetekeleza shughuli zifuatazo: -

- (a) Uchambuzi wa taarifa za utekelezaji wa Maazimio yaliyotokana na taarifa ya mwaka ya Kamati iliyowasilishwa Bungeni mwezi Februari, 2024;
- (b) Ziara za ukaguzi wa miradi iliyotengewa fedha kwa mwaka wa fedha 2023/2024;
- (c) Uchambuzi wa taarifa za utekelezaji wa bajeti kwa Wizara ya Nishati na Wizara ya Madini kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024, na mwelekeo wa bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025;
- (d) Uchambuzi wa taarifa za utekelezaji wa bajeti kwa Wizara ya Nishati na Wizara ya Madini kwa kipindi cha Nusu mwaka (Julai hadi Disemba, 2024);
- (e) Uchambuzi wa taarifa za utendaji wa Wizara ya Nishati na Wizara ya Madini na Taasisi zilizopo chini ya Wizara hizo; na
- (f) Ziara za ukaguzi na mafunzo mbalimbali katika sekta za nishati na madini.

2.1.1 Uchambuzi wa utekelezaji wa Maazimio yaliyotokana na Taarifa ya Mwaka ya Kamati iliyowasilishwa Bungeni Mwezi Februari, 2024

Mheshimiwa Spika, jumla ya mapendekezo ishirini na sita (26) yalitolewa na Kamati na kuazimiwa na Bunge lako Tukufu katika mkutano wa kumi na nne. Maazimio hayo yalikuwa na lengo la kuhakikisha Serikali inatekeleza kikamilifu majukumu yake kama yalivyoainishwa kwenye Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

Katika vikao vya Kamati vilivyofanyika Mwezi Januari, 2025, Kamati ilipokea, kuchambua na kujadili taarifa ya utekelezaji wa maazimio hayo kutoka Wizara zote mbili inazosisimamia. Katika uchambuzi huo, Kamati imebaini yafuatayo: -

- a) Maazimio manne (4) sawa na asilimia kumi na tano (15%) yametokelezwa kimamilifu.
- b) Maazimio ishirini (20) sawa na asilimia sabini na saba (77%) yapo katika hatua mbalimbali za utekelezaji.
- c) Maazimio mawili (2) sawa na asilimia nane (8%) hayajatekelezwa.

Mheshimiwa Spika, baadhi ya maazimio ya Bunge yaliyotekelezwa kikamilifu ni pamoja na: -

- (a) Kuboresha ukusanyaji wa maduhuli kwa wizara zote mbili, ambapo ukusanyaji ulivuka lengo.
- (b) Kukamilisha kiasi kilichobakia cha mradi wa bwawa la kuzalisha umeme la Julius Nyerere (**JNHPP**) na kuanza uzalishaji wa umeme. Kwa sasa mitambo mitano (5) kati ya tisa (9) inazalisha umeme jumla ya **MW 1,175**.
- (c) Ujenzi wa kituo cha kushindilia na kujaza gesi asilia (CNG) kwenye magari katika eneo la Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio katika utekezaji wa maazimio hayo, kamati imebaini kwamba maazimio mawili hayakutekelezwa kikamilifu. Maazimio hayo ni:-

- (a) Serikali kuchukua hatua ili kupunguza gharama za kufunga mfumo wa kutumia gesi kwenye magari halijatekelezwa kikamilifu. Hadi sasa, gharama za kufunga mfumo huo bado zipo juu kwa wastani

wa **shilingi milioni 2** kwa gari dogo, hali iliyokuwepo tangu mwaka 2023/2024.

- (b) Kuboresha mfumo wa upatikanaji wa fedha za nje. Katika mwaka wa fedha 2023/2024, fedha za nje kutoka IMF kupitia ECF **shilingi Bilioni 53.2** kwa ajili ya miradi ya TANESCO (gridi imara) na REA (Hamlet Electrification Project) hazikupatikana kabisa. Vilevile katika bajeti ya mwaka 2024/2025, hadi mwezi Januari, 2025 hakukuwa na kiasi kilichopatikana au kutolewa licha ya kutengwa katika bajeti.

2.1.2 Ziara za Ukaguzi wa Miradi iliyotengewa fedha kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024

Mheshimiwa Spika, Kanuni ya 117(1) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, inaweka masharti kwa Kamati za kisekta ikiwemo Kamati ya Nishati na Madini kutembelea na kukagua utekelezaji wa miradi iliyotengewa fedha kwa mwaka wa fedha unaoisha. Ili kuzingatia masharti hayo, Kamati ilifanya ziara katika mikoa minne ambayo ni Arusha, Dodoma, Pwani na Dar es Salaam na kukagua miradi sita (6). Masuala yaliyobainika katika ukaguzi huo yaliwasilishwa Bungeni kupitia Taarifa ya Kamati kuhusu uchambuzi wa bajeti za Wizara mwezi Aprili, 2024.

2.1.3 Uchambuzi wa Bajeti

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipokea, kuchambua na kujadili Taarifa za Bajeti za Wizara inazozisimamia ikiwa ni utekelezaji wa masharti ya Kanuni ya 117 (2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge. Taarifa hizo zilibainisha masuala mbalimbali kama vile hatua zilizofikiwa katika utekelezaji wa bajeti kwa mwaka wa fedha 2023/2024, na mwelekeo wa bajeti kwa mwaka wa fedha 2024/2025.

Kwa upande wa Wizara ya Nishati (Fungu 58) bajeti ilipungua kwa kiasi cha **shilingi 1,164,873,084,000.00** ikiwa ni kutoka **shilingi 3,048,632,519,000.00** mwaka 2023/2024 hadi kufikia **shilingi 1,883,759,455,000.00** mwaka 2024/2025. Punguzo hilo lilikuwa ni sawa na **asilimia 38.21**. Kupungua huko kulitokana na kupunguzwa kwa ukomo wa bajeti (budget ceiling) iliyotolewa na Serikali kwa Wizara ya Nishati na kukamilika kwa kiasi kikubwa mradi wa JNHPP ambao ulichukua **asilimia 51.72** ya bajeti katika mwaka 2023/2024.

Kwa upande wa Wizara ya Madini (Fungu 100), bajeti iliongezeka kutoka **shilingi 163,008,241,000.00** mwaka 2023/2024 hadi kufikia **shilingi 231,983,614,000.00** mwaka 2024/2025, na hivyo kufanya ongezeko la **shilingi 68,975,373,000.00** sawa na **asilimia 41.7**.

2.1.4 Uchambuzi wa Taarifa ya utekelezaji wa Bajeti kwa kipindi cha nusu mwaka (Julai – Disemba, 2024)

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipokea, kuchambua na kujadili taarifa kuhusu utekelezaji wa bajeti kwa kipindi cha nusu mwaka (Julai – Disemba, 2024) kwa Wizara ya Nishati na Wizara ya Madini. Lengo lilikuwa ni kutathmini mwenendo wa ukusanyaji wa maduhuli na upatikanaji wa fedha ili kuweza kuishauri Serikali ipasavyo hasa ikizingatiwa kuwa katika kipindi hicho, ukusanyaji wa maduhuli na upatikanaji wa fedha unatakiwa kufikia angalau asilimia hamsini (50%).

Mheshimiwa Spika, matokeo ya uchambuzi huo ni kama ifuatavyo: -

a) Wizara ya Nishati

Katika mwaka wa fedha 2024/2025, Wizara ilipangiwa kukusanya maduhuli ya **Shilingi 8,000,000.00**. Hadi kufikia mwezi Disemba 2024, kiasi cha **Shilingi 4,426,278.00** kilikuwa kimekusanywa sawa na **asilimia 55.3**. Kwa upande wa

bajeti, Wizara ilipokea jumla ya **Shilingi 802,329,890,339.29** ambayo ni sawa na **asilimia 42.6** ya kiasi cha **Shilingi 1,883,759,455,000.00** kilichoidhinishwa na Bunge kama inavyoonekana kwenye **Kielelezo Na. 01**.

Uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa, upatikanaji wa fedha za matumizi mengineyo (OC) siyo wa kuridhisha kwani kiasi kilichopokelewa ni **Shilingi 8,212,100,498.97** sawa na asilimia kumi na mbili (12%) ya kiasi kilichoidhinishwa cha shilingi **69,524,201,000.00**. Kutokupokelewa kwa fedha hizi kulitokana na Wizara kutokupokea fedha za IMF **shilingi 53,200,000,000** kupitia ECF kwa ajili ya kutekeleza miradi ya TANESCO (Gridi imara), umeme vitongojini mradi unaotelezwa na REA (HEP) na OC ya Wizara na taasisi zake za PURA na TPDC.

Kwa upande wa fedha za mishahara, hadi mwezi Disemba, 2024 upatikanaji wake ulikuwa kiasi cha **shilingi 3,965,466,727.16** sawa na asilimia ishirini (20%) ya kiasi chote kilichoidhinishwa cha **shilingi 19,368,422,000.00**.

Kamati ilifahamishwa kuwa, kupokelewa kiasi kidogo cha fedha za mishahara kunatokana na kutokupokelewa kwa mishahara ya TPDC iliyoidhinishwa kwenye bajeti kwa kuwa tangu mwezi Julai, 2024, TPDC inalipa mishahara kutoka kwenye vyanzo vya mapato ya ndani. **Kamati inapongeza hatua hii, na hili ni jambo ambalo lingefaa kuigwa na mashirika mengine hususani ya kibiashara, na hivyo kuipunguzia Serikali mzigo wa kulipa mishahara.**

Kielelezo Na: 1: Upatikanaji wa Fedha kwa Wizara ya Nishati kwa kipindi cha Julai - Disemba, 2024

AINA	KILICHODHINISHWA	KILICHOPOKELEWA	ASILIMIA
OC	69,524,201,000	8,212,100,498.97	12
MISHAHARA	19,368,422,000	3,965,466,727.16	20
MAENDELEO NDANI	1,536,020,274,000	702,957,171,412.36	45.8
MAENDELEO NJE	258,846,558,000	87,195,151,700.80	33.7
JUMLA	1,883,759,455,000	802,329,890,339.29	42.6

Chanzo: Taarifa ya Wizara ya Nishati ya Januari, 2025 na usanifu wa Sekretarieti ya Kamati.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini kwamba kwa ujumla upatikanaji wa fedha uko chini ya lengo kwa wastani wa asilimia saba (7%), ikilinganishwa na kiasi kilichotarajiwa kupokelewa katika kipindi hicho. Ni mtazamo wa Kamati kuwa, endapo fedha za IMF kupitia ECF zingepatikana, kiasi cha fedha zilizopokelewa kingefikia asilimia 50.

b) Wizara ya Madini

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2024/2025, Wizara ya Madini ilipangiwa kukusanya maduhuli ya jumla ya **Shilingi 1,052,480,027,000.00**. Kati ya fedha hizo, **Shilingi 887,630,000,000.00** zilikusudiwa kukusanywa kupitia idara, vitengo vya Wizara na tume ya madini na kuwasilishwa Hazina. Aidha, **Shilingi 164,850,027,300.00** zilipangwa kukusanywa na kutumiwa na taasisi zilizo chini ya Wizara hiyo.

Hadi kufikia Disemba 2024, Wizara ilikuwa imekusanya jumla ya Shilingi **562,376,624,707.42** sawa na **asilimia 53.43** ya lengo. **Kamati inaipongeza Serikali kwa kuweza kufikia**

lengo lililokusudiwa kwenye ukusanyaji wa maduhuli katika kipindi cha miezi sita.

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa bajeti, hadi kufikia mwezi Disemba, 2024 Wizara ilikuwa imepokea jumla ya **Shilingi 240,271,877,594.15 sawa na asilimia 103.57** ya kiasi cha **shilingi 231,983,614,000.00** kilichoidhinishwa na Bunge kama inavyoonekana kwenye **Kielelezo Na. 02**.

Kielelezo Na: 2: Upatikanaji wa Fedha kwa Wizara ya Madini kwa kipindi cha Julai - Disemba, 2024

AINA	KILICHOIDHINISHWA	KILICHOPOKELEWA	ASILIMIA
OC	66,449,539,000	31,465,316,425.23	47.35
MISHAHARA	24,872,875,000	9,953,788,903.34	40.02
MAENDELEO NDANI	140,661,200,000	198,852,772,265.58	141.37
JUMLA	231,983,614,000	240,271,877,594.15	103.57

Chanzo: Taarifa ya Wizara ya Madini ya Januari, 2025 na usanifu wa Sekretarieti ya Kamati

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa, kupokelewa kwa kiasi kikubwa cha fedha kunatokana na kupokelewa kwa fedha za maendeleo kwa kiasi kikubwa zaidi ya bajeti iliyoidhinishwa. Katika bajeti husika, Bunge liliidhinisha **shilingi Bilioni 140.66** kwa ajili ya fedha za maendeleo. Hadi kufikia mwezi Disemba, 2024, Wizara ilipokea **shilingi Bilioni 198.85** sawa na **asilimia 141.37** ya fedha zilizoidhinishwa.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi zaidi wa Kamati umebaini kuwa, kiasi cha **shilingi Bilioni 193.47** sawa na **asilimia 97.3** ya fedha zote zilizopokelewa kilikuwa ni kulipa fedha kwa ajili ya kutekeleza hati za maridhiano (*deed of settlements*) zilizotokana na mashauri manne yaliyofunguliwa na wawekezaji

kwenye sekta ya madini dhidi ya Serikali ya Tanzania. Aidha, kiasi cha fedha kilichopokelewa kwa ajili ya kutekeleza miradi ya maendeleo iliyoidhinishwa na Bunge kilikuwa **shilingi Bilioni 5.38** sawa na **asilimia 2.7** ya kiasi chote cha fedha kilichopokelewa.

Kamati inasisitiza kuwa Serikali iongeze kasi ya kupeleka fedha katika kipindi kilichobaki ili kuwezesha utekelezaji wa miradi iliyokusudiwa.

2.1.5 Uchambuzi wa utekelezaji wa Majukumu ya Wizara

Mheshimiwa Spika, Kamati ina wajibu wa kufuatilia utendaji wa Wizara inazosisimamia ikiwa ni utekelezaji wa Masharti ya Kifungu cha 7(1)(d)⁴ cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge. Katika vikao vilivyofanyika mwezi Agosti na Oktoba, 2024 na Januari, 2025, Kamati ilipokea, kuchambua na kujadili taarifa mbalimbali za utendaji wa Wizara inazosisimamia kama ifuatavyo: -

(a) Wizara ya Nishati

Mheshimiwa Spika, jumla ya taarifa ishirini na moja (21) zinazohusu utendaji wa Wizara ya Nishati na taasisi zake zilichambuliwa na Kamati katika kipindi cha mwezi Februari, 2024 hadi Januari, 2025. Uchambuzi wa baadhi ya taarifa hizo ni kama ifuatavyo: -

i) Hali ya uzalishaji na usambazaji wa umeme nchini

Mheshimiwa Spika, taarifa zilizowasilishwa kwenye Kamati zilionyesha kuwa hadi kufikia mwezi Disemba, 2024, uwezo wa mitambo ya kufua umeme (*installed capacity*) kutoka vyanzo mbalimbali vilivyounganishwa katika Gridi ya Taifa ulifikia **MW 3,091.71**. Kiasi hiki ni

⁴ Majukumu ya Kamati ya Kudumu ya Bunge za kisekta yatakuwa Kufuatilia utekelezaji unaofanywa na Wizara hizo.

ongezeko la uwezo wa **MW 1,201.87** sawa na **asilimia 63.59** katika kipindi cha mwaka mmoja ikilinganishwa na uwezo wa **MW 1889.84⁵** mwaka 2023.

Mitambo hiyo ilikuwa na uzalishaji halisia wa umeme (*available capacity*) wa **MW 2626.82** mwezi Disemba, 2024 kutoka **MW 1,200** zilizokuwa zikizalishwa mwaka 2023. Kiasi hicho ni ongezeko la **MW 1,426.82** sawa na **asilimia 118.9**. Kwa sehemu kubwa, ongezeko la uzalishaji huo lilitokana na mitambo mitano ya mradi wa JNHPP kuanza uzalishaji.

Mheshimiwa Spika, hadi kufikia mwezi Disemba, 2024, mahitaji ya juu ya umeme nchini yalifikia **MW 1,890.00**, kutoka **MW 1,482.8** zilizofikiwa mwaka 2023. Mahitaji haya yako chini ya kiwango cha umeme unaozalishwa ambao ni **MW 2,626.82**, na hivyo kuwa na ziada ya **MW 736.82**. Aidha, ziada hiyo inatarajiwa kuongezeka baada ya kuwashwa kwa mitambo minne iliyobakia katika mradi wa JNHPP itakayozalisha **MW 940**. **Ni mtazamo wa Kamati kwamba, kutokana na kuwa na ziada hiyo, ni muhimu Serikali kutumia fursa hiyo kwa kufikisha umeme katika maeneo ambayo hayajafikiwa.**

Mheshimiwa Spika, licha ya kuwa na ziada ya umeme nchini, uimara katika upatikanaji wa umeme katika baadhi ya maeneo ulikuwa wa kusuasua. Umeme ulkatika mara kwa mara na wakati mwingine umeme kukosa nguvu. Kamati ilielezwa kuwa, hali hiyo imetokana na uchakavu wa miundombinu na kukosekana kwa mashine umba na vituo vya kupoza

⁵ Taarifa ya Kamati ya Mwaka ya Shughuli za Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Nishati na Madini Kwa kipindi cha Februari, 2023 hadi Januari, 2024, ukurasa wa 11 hadi 12 pamoja na Taarifa ya Wizara ya Nishati kwenye Kamati ya tarehe 16 Mwezi Januari, 2025.

umeme vya kutosha. **Ni rai ya Kamati kuwa Serikali ichukue hatua stahiki na za haraka katika kukabiliana na uchakavu na kukosekana kwa uimara wa miundombinu ya umeme na hivyo kuondoa malalami ko kutoka miongoni mwa wananchi.**

ii) Miradi ya Nishati Vijijini

Mheshimiwa Spika, Wizara imeendelea kutekeleza miradi mbalimbali iliyolenga kufikisha umeme maeneo ya vitongoji, vijiji miji na maeneo mengine yenye uhitaji maalum ikiwemo migodi midogo, viwanda vidogo na maeneo ya kilimo. Uchambuzi kuhusu utekelezaji huo ni kama ifuatavyo: -

(a) Miradi ya kusambaza umeme vijijini

Mheshimiwa Spika, hadi mwezi Januari, 2025, takribani vijiji vyote **12,318** vya Tanzania Bara vilikuwa vimefikiwa na huduma ya umeme. **Kamati inatoa pongezi kwa Serikali kwa jitihada hizi ambazo zimeakisi utekelezaji wa Ilani ya Chama Tawala (CCM) ya Mwaka 2020 iliyoelekeza vijiji vyote kufikiwa na huduma ya umeme mwaka 2025.**

(b) Mradi wa kupeleka umeme vitongojini

Mheshimiwa Spika, Tanzania Bara ina jumla ya vitongoji **64,359**, ambapo hadi mwezi Disemba, 2024 vitongoji **33,657** sawa na **asilimia 52.3** vilikuwa vimefikiwa na umeme. Katika kipindi cha kuanzia mwezi Septemba, 2024 hadi Septemba, 2026, pamoja na hatua nyingine, Wizara imepanga kutekeleza mradi wa kufikisha umeme kwenye vitongoji **3,060** katika **majimbo 204** ya uchaguzi kwa wastani wa vitongoji 15 kwa jimbo. Gharama za mradi huo ni **shilingi Bilioni 350.889** zinazofadhiliwa na Serikali ya Tanzania. Hadi kufikia

mwezi Disemba, 2024, utekelezaji wa mradi huu ulifikia **asilimia 12.3**.

Aidha, mwaka 2024/2025 hadi 2026/2027, Serikali imepanga kutekeleza mradi (HEP IIB) kwa kupeleka umeme kwenye **vitongoji 10,000** kwa gharama ya **shilingi Trilioni 1.5** kwa kuanza na vitongoji **4000** mwaka 2024/2025. Ni imani ya Kamati kuwa **Serikali itaongeza kasi na kutoa kipaumbele kwa kukamilisha miradi hiyo mapema ili wananchi waanze kufaidi umeme huo.**

(c) Mradi wa kusambaza umeme kwenye vijiji miji (Peri-Urban) awamu ya pili na awamu ya tatu

Mheshimiwa Spika, katika kutekeleza miradi hii, Wizara kupitia REA imekuwa ikitekeleza kwa kuchagua mikoa. Mathalani, mradi wa vijiji miji awamu ya kwanza ulioanza Julai, 2022 hadi Disemba, 2024, ulifikisha umeme kwenye mikoa mitatu ambayo ni Mwanza, Dodoma na Arusha. Hadi mwezi Disemba, 2024, mradi ulikamilika kwa kufikisha umeme kwenye **vijiji miji 165** vya mikoa hiyo kwa gharama ya **shilingi bilioni 31.4** zilizotolewa na Serikali ya Tanzania. Mradi kama huo awamu ya tatu ulianza mwezi Februari, 2023 na unatarajiwa kukamilika mwezi Machi, 2025 kwa kufikisha umeme kwenye vijiji miji, mitaa na vitongoji **416** katika mikoa nane ya Geita, Kigoma, Kagera, Mbeya, Mtwara, Singida, Tabora na Tanga. Hadi Disemba, 2024, mradi ulikuwa umefikia **asilimia 87**.

Uchambuzi wa Kamati ulibaini kuwa bado kuna idadi kubwa ya vijiji miji vilivyoko katika mikoa iliyosalia nchini havijafikishiwa na umeme. **Ni rai ya Kamati kuwa Serikali iongeze wigo wa mradi huo kwa kuingiza mikoa yote yenye changamoto hiyo na kufikisha umeme katika maeneo hayo.**

iii) Utekelezaji wa Mradi wa Gridi Imara

Mheshimiwa Spika, upatikanaji wa umeme nchini unategemea masuala makuu mawili ambayo ni uzalishaji wa umeme wenyewe na uwepo wa miundombinu imara ya kusafirisha umeme, kuupoza na kuusambaza kwa walaji.

Kwa sasa, hali ya uzalishaji wa umeme ni ya kuridhisha. Changamoto kubwa imebakia kwenye suala la miundombinu ya kusafirisha, kupoza na kusambaza umeme, na hivyo kuathiri wananchi kwa kutokupata umeme wa viwango stahiki na wenye uhakika.

Mheshimiwa Spika, katika kukabiliana na changamoto hizo, pamoja na hatua nyingine, mwaka 2022/2023 Wizara ilianzisha mradi wa kuimarisha Gridi ya Taifa (Gridi Imara), wenye gharama ya **shilingi Trilioni 4.2**. Mradi huo umepangwa kutekelezwa katika awamu tatu (3). Awamu ya kwanza ina **miradi 27** na inatekelezwa kuanzia mwaka 2022 hadi mwezi Aprili, 2026, kwa gharama ya **shilingi Trilioni 1.97**. Hadi kufikia mwezi Disemba, 2024, utekelezaji wa miradi yote 27 ulikuwa kama ifuatavyo: -

- (a) Miradi mitano (5) imekamilika kwa asilimia 100;
- (b) Miradi mitano (5) imefikia kati ya asilimia 60 hadi 99;
- (c) Miradi sita (6) imefikia kati ya asilimia 30 hadi 59;
- (d) Miradi saba (7) imefikia kati ya asilimia 10 hadi 29; na
- (e) Miradi minne (4) imefikia kati ya asilimia 0 hadi 9.

Mheshimiwa Spika, mojawapo ya faida iliyopatikana kwa kukamilika kwa miradi mitano ni mkoa wa Kigoma kuunganishwa kwenye umeme wa gridi ya Taifa, jambo lililosababisha kuzimwa kwa mitambo iliyokuwa inatumia mafuta kuzalisha umeme na hivyo kuokoa kiasi cha shilingi **Bilioni 58.4** kwa mwaka.

Mheshimiwa Spika, kuhusu miradi 22 iliyosalia, uchambuzi ulionesha kuwa asilimia kubwa ya miradi hiyo muda wa utekelezaji wake umekwisha kwa mujibu wa mikataba. Kamati ilielezwa kuwa hadi kufikia mwezi Disemba, 2024, wakandarasi wa miradi na wananchi waliopisha maeneo yao ili miradi hiyo itekelezwa, wanaidai Serikali jumla ya **shilingi Bilioni 570.53**. Madai haya yana uwezekano wa kuendelea kuongezeka kutokana na riba inayotokana na malipo kucheleweshwa, kutokana na Serikali kutokupeleka fedha kikamilifu. Kielelezo Na.03 kinafafanua zaidi.

Kielelezo Na: 3: Bajeti inayotengwa kwa ajili ya Miradi ya Grid Imara, Madai ya Wakandarasi katika kuktekeleza miradi hiyo na kiasi kinachotolewa na Serikali katika mwaka husika.

Mwaka	Kiasi cha fedha kilichopangwa		
	Fedha iliyotengwa kwenye Bajeti	Fedha iliyoombwa na Wizara	Fedha iliyotolewa na Serikali
2022/23	500,000,000,000	331,200,000,000	90,900,000,000
2023/24	473,000,000,000	388,560,000,000	133,000,000,000
2024/25	200,000,000,000	345,500,000,000	88,130,000,000
JUMLA	1,173,000,000,000	1,074,260,000,000	312,030,000,000

Chanzo: Taarifa ya Wizara ya Nishati ya Januari, 2025 na usanifu wa Sekretarieti ya Kamati

Mheshimiwa Spika, ili kuondokana na hali hii, ni rai ya Kamati kuwa, **Serikali iliangalie suala hili kwa ukaribu unaostahiki ili miradi yote ya gridi imara ya awamu ya kwanza ikamilishwe katika muda uliopangwa.**

iv) Utekelezaji wa Mradi wa Nishati Safi ya Kupikia

Mheshimiwa Spika, Serikali kupitia Wizara ya Nishati imepanga kuwa ifikapo mwaka 2034, matumizi ya nishati safi ya kupikia (clean cooking) yafikie asilimia themanini (80%). Katika kufikia azma hiyo, Wizara ya nishati inaendeleza progamu mbalimbali za kuimarisha matumizi ya nishati safi ya kupikia tangu mwaka wa fedha 2023/2024 hadi sasa. Utekelezaji wake unafanyika kwa namna zifuatazo: -

(a) Usambazaji wa mitungi ya gesi ya kupikia (LPG) kwa bei ya ruzuku

Mheshimiwa Spika, mwaka 2023/2024, Wizara iligawa mitungi ya gesi (LPG) **83,500** kwa wananchi kupitia Waheshimiwa Wabunge. Aidha, katika mwaka wa fedha 2024/2025, Wizara inatekeleza mradi wa kusambaza **mitungi 452,445** kwa bei ya ruzuku kwa gharama ya shilingi **Bilioni 8.6**. Kwa ujumla, tangu kuanza kwa programu hii, jumla ya **mitungi 123,500** imetolewa kwa wananchi hadi kufikia Disemba, 2024.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati ulibaini kuwa, baadhi ya wananchi waliouziwa na kupewa mitungi wamekuwa wakishindwa kujaza gesi kwenye mitungi kutokana na sababu mbalimbali zikiwemo: -

1. Vituo au maduka ya kununua gesi kuwa mbali na hivyo kuhitajika gharama kubwa ya nauli kujaza mtungi gesi hizo;

2. Gharama kubwa kujaza gesi ikilinganishwa na mkaa na kuni;
3. Jiko lililopo kwenye mtungi wa gesi kutokukidhi mahitaji kwenye baadhi ya jamii ambazo zina utamaduni wa kupika chakula kingi kwa wakati mmoja; na
4. Mtazamo hasi kwamba chakula kinachopikwa kwenye gesi hakina ladha ikilinganishwa na kinachopikwa kwenye mkaa na kuni.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini kwamba, kutokana na sababu hizo, baadhi ya familia zilizopewa mitungi hiyo zimekuwa zikiuza kama chuma chakavu na familia nyingine zinaitumia kwa ajili ya kuendeshea mitambo na kangavuke (jenereta) badala ya kupikia.

(b) Usambazaji wa gesi Asilia (LNG) majumbani kwa ajili ya kupikia katika mikoa ya Lindi na Pwani

Mheshimiwa Spika, mradi huo ulianza kutekelezwa katika mwaka 2023/2024 na kuendelea mwaka 2024/2025 kwa gharama ya shilingi **Bilioni 6.82** kupitia TPDC, kwa ufadhili wa REA.

Kamati ilielezwa kuwa, matumizi ya gesi asilia kupikia majumbani yana gharama ndogo zaidi ikilinganishwa na nishati ya mkaa, gesi ya mitungi (LPG) na umeme. Aidha, ilionekana pia kuwa, matumizi ya gesi asilia ni salama zaidi pindi kunapotokea kuvuja kwa gesi ikilinganishwa na gesi ya mitungi (LPG).

(c) Miradi mingine ya nishati safi ya kupikia

Mheshimiwa Spika, Wizara imeendelea kutekeleza miradi mingine ikiwemo usambazaji wa majiko

banifu, ufungaji wa mifumo ya kupikia kwenye taasisi zenye zaidi ya watu 300, uzalishaji wa mkaa mbadala kwa kutumia mkaa ya mawe (coal briquete) unaotekelezwa na STAMICO. **Ni maoni ya Kamati kuwa, Serikali itekeleze miradi hiyo kwa kuzingatia mradi unaokidhi mazingira ya jamii husika.**

v) **Taarifa kuhusu utendaji kazi wa kampuni tanzu za TANESCO**

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipokea na kuchambua taarifa kuhusu utendaji kazi wa kampuni ya ujenzi na ukarabati wa miundombinu ya usafirishaji na usambazaji umeme (ETDCO) na kampuni ya uzalishaji wa nguzo za zege Tanzania (TCPM) ili kupata taarifa kuhusu uanzishwaji na utekelezaji wa majukumu ya kampuni hizo. Uchambuzi wake ni kama ifuatavyo:-

(a) **Kampuni ya ujenzi na ukarabati wa miundombinu ya usafirishaji na usambazaji umeme (ETDCO)**

Mheshimiwa Spika, Kampuni ilianzishwa mwaka 2016 kwa lengo la kujenga na kukarabati miundombinu ya umeme ndani na nje ya nchi kwa gharama nafuu, viwango vya hali ya juu na katika muda mfupi ili kuisaidia Serikali kutekeleza miradi ya umeme kwa tija na unafuu ikilinganishwa na wakandarasi wengine. Aidha, kampuni hiyo inatekeleza miradi hiyo kwa fedha za kitanzania ikilinganishwa na Kampuni za nje ambazo zinatekeleza miradi kwa fedha za kigeni hususani Dola za Kimarekani.

Mheshimiwa Spika, hadi kufikia mwezi Septemba, 2024 tangu kuanzishwa kwake mwaka 2016

Kampuni ilipata jumla ya kandarasi **hamsini na nne (54)** za ndani ya nchi kutoka TANESCO na REA. Kati ya hizo, ilikuwa imekamilisha kandarasi thelathini na tano (35), na kandarasi kumi na tisa (19) ziko katika hatua mbalimbali za utekelezaji.

Kutokana na kazi hizo, Kampuni ilianza kupata faida ambayo imeongezeka hadi, **shilingi Bilioni Bilioni 7.3** mwaka 2024 na hivyo kuiwezesha kampuni kulipa mishahara na stahiki nyingine za wafanyakazi wake wote.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati ulibaini kuwa, kampuni hiyo inakabiliwa na changamoto mbalimbali ikiwemo mtaji mdogo na hivyo kushindwa kununua mitambo inayohitajika, uchache wa watalaam hususani wahandisi na kukosekana kwa kitengo cha biashara. Hali hii imesababisha kusuasua kwa utekelezaji wa miradi iliyoipata, kushindwa kupata kazi za kutosha za ndani ya nchi, na kutokupata kandarasi nje ya nchi.

(b) Kampuni ya uzalishaji wa nguzo za zege Tanzania (TCPM).

Mheshimiwa Spika, Kampuni ilianzishwa mwaka 2014 ili kufanya biashara ya kutengeneza na kuuza nguzo za zege na kutoa ushauri katika masuala mbalimbali ikiwemo uhandisi, mazingira, ujenzi na tathmini ya kiteknolojia.

Kamati ilielezwa kuwa, nguzo za zege ni nafuu na salama ikilinganishwa na nguzo za miti. Unafuu huo unatokana na nguzo hizo kuwa imara, kutokuathiriwaa na matukio ya kuchoma moto

misitu, zinadumu kwa muda mrefu takribani miaka sabini na tano (75) hadi miamoja (100). Aidha, zinatumia gharama ndogo kutengenezwa na katika muda mfupi (takribani siku 21) ikilinganishwa na nguzo za miti ambazo zinatumia miaka 15 hadi 30 tangu mti kupandwa hadi kukomaa na kuwa tayari kutumika kwa ajili ya nguzo za umeme.

Licha ya uhumimu wa nguzo hizo, Kampuni haikuweza kufikia malengo ya kuzalisha nguzo toshelezi kutokana na kukabiliwa na changamoto ya kukosa mtaji. Ilielezwa kuwa, wakati wa uanzishwaji wake, mtaji wa kuanzia ulitegemewa kuwa kiasi cha **shilingi Bilioni 8**. Hata hivyo, Serikali haikuweza kutoa mtaji huo kwa mara moja kadiri ilivyokuwa imepangwa.

Katika kukabiliana na hali hiyo, mwaka 2016 iliamua kuanza kutekeleza kazi mbalimbali kupitia ubia (joint venture agreements) na wawekezaji wa ndani (wazawa). Makubaliano hayo yamewezesha kuanzisha viwanda vya kuzalisha nguzo za zege katika mikoa minne ya Tanga, Arusha, Morogoro, Shinyanga na Tabora.

Mheshimiwa Spika, mafanikio yaliyopatikana katika biashara hiyo ni pamoja na kutengeneza faida kwa mara ya kwanza ya **shilingi Bilioni 2.028** mwaka 2023/2024, kununua magari, ardhi na vitendea kazi vyenye thamani ya shilingi **milioni 538.15** na kusambaza nguzo za zege **36,064** zilizouzwa kwa TANESCO na ETDCO. Kupitia biashara hiyo, Kampuni inadai jumla ya deni la

shilingi Bilioni 19.84, ambapo TANESCO inadaiwa shilingi **Bilioni 18.08** na ETDCO shilingi **Bilioni 1.77**.

vi) Mwenendo wa Biashara ya Mafuta Nchini

(a) Uagizaji wa mafuta

Mheshimiwa Spika, mafuta yote yanayotumika nchini na mengine kwenda nchi jirani huagizwa nje ya nchi kupitia mfumo wa uagizaji wa mafuta kwa pamoja (BPS). Kamati ilielezwa mafanikio ya kutumia mfumo wa BPS kuagiza mafuta kuwa ni pamoja na:-

- (a) Nchi kuwa na uhakika wa usalama katika upatikanaji wa mafuta;
- (b) Udhibiti wa upotevu wa mafuta kutoka asilimia 0.35 hadi asilimia 0.10. Aidha, mwezi Novemba, 2023 PBPA ilifunga mfumo wa SCADA kwa ajili ya kufuatilia mtiririko wakati wote wa kushusha mafuta. Mfumo huo umesaidia kupunguza upotevu wa mafuta kwa **tani 1,250** yenye thamani ya **shilingi Bilioni 4.53** mwezi; na
- (c) Udhibiti wa ubora wa mafuta. Kutokana na mafuta kuagizwa kwa Pamoja, TBS imeweza kufanya uhakiki wa ubora wa mafuta kwa urahisi na kwa haraka kabla ya kushushwa.

Mheshimiwa Spika, takwimu zilizowasilishwa kwenye Kamati mwezi Januari, 2025 zinaonesha kuwa mwaka 2024 mwenendo wa biashara ya mafuta uliimarika ikilinganishwa na mwaka 2023. Kwa mfano; kati ya mwezi Septemba hadi Disemba, 2024, jumla ya **Tani za mafuta 2,512,895** ziliingizwa nchini.

Kiasi hicho ni ongezeko la **Tani 429,100** sawa na **asilimia 20.59** ikilinganishwa na **tani 2,083,795** zilizoingizwa nchini kwa kipindi kama hicho mwaka 2023. Katika **tani hizo**

2,512,895 zilizoingizwa nchini kwa Septemba hadi Disemba, 2024, **Tani 1,164,531 (asilimia 46.3)** za mafuta hayo zilikuwa ni kwa ajili ya matumizi ya ndani ya nchi, na **tani 1,348,364 (asilimia 53.7)** kwa ajili ya nchi jirani (*transit*).

Mheshimiwa Spika, tani hizo ziliingizwa nchini kupitia zabuni arobaini na tatu (**43**) zilizoratibiwa na Wakala wa Uagizaji Mafuta kwa pamoja (PBPA). Kati ya zabuni hizo, TPDC lilishinda zabuni moja (**1**) tu ya kuagiza mafuta ya dizeli na zabuni 42 zikienda kwenye kampuni nane (8) za binafsi. Hali kama hii ilijitokeza pia mwaka 2023, ambapo TPDC ilishinda zabuni moja tu kati ya zabuni 42 zilizoshindanishwa.

(b) Bei ya mafuta kupungua

Mheshimiwa Spika, bei ya mafuta kwa pipa katika soko la dunia imeendelea kupungua kuanzia mwezi Agosti kuelekea mwezi Disemba, 2024 kwa wastani wa **asilimia 3.5** kwa mwezi. Matokeo ya kupungua kwa bei yameendelea kuonekana ndani ya nchi, ambapo mafuta yameendelea kushuka bei kwa mkoa wa Dar es Salaam. Mbali na kushuka kwa bei kwenye soko la dunia, kupungua huko kulisababishwa na kuimarika kwa shilingi ya Tanzania dhidi ya Dola ya Marekani. Ufafanuzi kuhusu kupungua kwa aina zote za mafuta ni kama ifuatavyo: -

- a) Petroli – ilipungua na kufikia **Shilingi 2,898** kwa lita mwezi Disemba, 2024 ikiwa ni upungufu wa **asilimia 10.3** kutoka **Shilingi 3,231** kwa lita mwezi Agosti, 2024;
- b) Dizeli – ilipungua na kufikia **Shilingi 2,779** kwa lita mwezi Disemba, 2024 ikiwa ni upungufu wa **asilimia 11.2** kutoka **Shilingi 3,131** kwa lita mwezi Agosti, 2024; na

c) Mafuta ya Taa – yalipungua na kufikia **Shilingi 2,831** kwa lita mwezi Disemba, 2024 ikiwa ni upungufu wa **asilimia 13.1** kutoka **Shilingi 3,257** kwa lita mwezi Agosti, 2024.

Mheshimiwa Spika, ni maoni ya Kamati kwamba, ili nchi iweze kunufaika na kushuka kwa bei ya mafuta, inahitaji kuwa na maghala ya kutosha ya kuhifadhi mafuta kwa kuagiza mafuta mengi pindi yanaposhuka bei. Hata hivyo, uchambuzi wa Kamati umeendelea kubaini kuwa uagizaji wa mafuta kwa mwezi umeongezeka kutoka wastani wa **tani 300,000** kwa mwezi mwaka 2012 hadi kufikia **tani 600,000** kwa mwezi mwaka 2024 sawa na ongezeko la **asilimia 100**, wakati hakujiawa na ongezeko kwa upande wa maghala ya kuhifadhi mafuta katika kipindi hicho.

i) Ziara ya mafunzo katika sekta ya nishati

Mheshimiwa Spika, katika mwaka 2024, Kamati ilifanya ziara mbalimbali za mafunzo nchini. Ziara hizo zilifanyika katika Mikoa ya Dar es Salaam, Pwani, Dodoma, Kagera, Lindi na Mtwara, ili kujifunza na kukagua utekelezaji wa miradi chini ya Wizara ya Nishati. Maelezo kuhusu baadhi ya ziara hizo ni kama ifuatavyo: -

a. Bwawa la kufua umeme la Julius Nyerere-JNHPP (MW 2115) Rufiji-Pwani

Mheshimiwa Spika, ujenzi wa bwawa ulianza mwaka 2018 ukitazamiwa kukamilika mwezi Juni, 2024, kwa gharama ya **shilingi Trilioni 6.558**. Kamati ilipotembelea na kukagua mradi huu mwezi Julai, 2024, utekelezaji wake ulikuwa umefikia **asilimia 98.9**. Aidha, kiasi cha malipo ya **shilingi Trilioni 6.167** sawa na **asilimia 94.03** kilikuwa kimeshalipwa kwa ajili ya utekelezaji wa mradi huo. Katika kipindi hicho mitambo minne ilikuwa

inazalisha umeme **MW 940**. Hata hivyo, taarifa za kutokana na taarifa ya Wizara kwenye Kamati ya Januari, 2025 zinaonesha kwamba, hadi Disemba, 2024, mradi ulifikia **asilimia 99.55** na jumla ya mitambo mitano (5) ilikuwa imeshawashwa na kuzalisha umeme wa **MW 1,175** kwenye gridi ya Taifa.

Mheshimiwa Spika, wakati wa ukaguzi wa mradi huo, Kamati ilifahamishwa kuwa katika baadhi ya nyakati, mitambo imekuwa ikiruhusiwa kuzalisha umeme chini ya uwezo wake au kupumzishwa kwa baadhi ya mitambo kutokana na matumizi ya umeme kuwa chini. Hata hivyo, uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa umeme wote unaozalishwa ungeweza kutumika kwa kuwa mahitaji ya umeme bado ni makubwa, isipokuwa tu kuna ukosefu wa miundombinu wezeshi ya kufikisha umeme katika maeneo yote nchini. Mfano dhahiri ni mikoa ya Lindi, Mtwara, Rukwa, Kagera na Katavi kutokuunganishwa na umeme wa gridi ya Taifa ambao unajumuisha umeme wa bwawa la Julius Nyerere (JNHPP).

b. Mradi wa kufua umeme wa bwawa la Rusumo (MW 80)- Ngara, Kagera

Mheshimiwa Spika, mradi umetekelezwa, kusimamiwa na kumilikiwa na Kampuni ya *Rusumo Power Company Limited (RPCL)* iliyoundwa mwaka 2013. Kampuni hiyo (RPCL) inamilikiwa kwa usawa na wanahisa watatu ambao ni nchi ya Tanzania, Rwanda na Burundi. Utekelezaji wa mradi ulianza mwaka 2016 ukitegemewa kukamilika mwezi Oktoba, 2019 kwa jumla ya Dola za Kimarekani **Milioni 421**. Hata hivyo, kufuatia changamoto mbalimbali, mradi ulikamilika mwezi Juni, 2024 na kuanza kuzalisha **MW 80** zinazogawanywa katika **MW 26.6** kwa kila nchi.

Mheshimiwa Spika, utekelezaji wa mradi huu ulienda sambamba na utolewaji wa fedha za uwajibikaji kwenye jamii (**CSR**) wenye jumla ya Dola za Marekani **Milioni 10 (Shilingi Bilioni 25)** kwa kila nchi. Kwa upande wa Tanzania, fedha hizo zilitolewa kwa Wilaya ya Ngara ili zitekeleze miradi ishirini na tano (25) inayohusu elimu, afya, masoko na gari la zimamoto.

Kamati ilipofanya ziara mwezi Novemba, 2024 ilielezwa kuwa miradi kumi na tano (15) ilikamilika na kuanza kutoa huduma, na miradi mingine kumi (10) ilikuwa katika hatua mbalimbali za utekelezaji. Baadhi ya miradi iliyokaguliwa ni: -

- (i) Ujenzi wa kituo cha afya Rusumo. Hadi muda wa ukaguzi, kituo kilikuwa kimekamilika na kuanza kutoa huduma. Kamati ilielezwa kuwa, ujenzi wa majengo ulitumia gharama ya shilingi **Bilioni 1.42**, na ununuzi wa vifaa tiba uligharimu **shilingi Milioni 268**. Hata hivyo, Kamati ilibaini kutokuwepo kwa vifaa muhimu kama vile x-ray na jokofu kwa ajili ya mochwari, licha ya vyumba vya huduma hiyo kujengwa. Kamati ilipohoji ilifahamishwa kuwa vifaa hivyo havikuwa sehemu ya mradi wa **CSR**.
- (ii) Mradi wa kuzalisha maji katika kijiji cha Rusumo. Kamati ilielezwa kuwa mradi huo ulitumia **shilingi Bilioni 3** na kuanza kutoa huduma kwenye **kaya 322**. Kamati ilibaini kuwa, ujenzi wa mradi haukuangalia mahitaji ya mbeleni ili kukidhi mahitaji kwa muda mrefu kutokana na ongezeko la watu katika eneo hilo.

- (iii) Mradi wa soko la Kimkakati la Kahaza kwa ajili ya mazao ya kwenda nje ya nchi. Mradi huo unagharimu shilingi **Bilioni 2.51**. Hadi wakati wa ukaguzi tarehe 10 Novemba, 2024, kiasi cha **shilingi Bilioni 1.45** kilikuwa kimetumika, na matarajio ilikuwa ni kukamilisha ujenzi ifikapo tarehe 27 Novemba, 2024.

Mheshimiwa Spika, katika miradi iliyokaguliwa na taarifa ya miradi ambayo haikukaguliwa, Kamati ilipata wasiwasi kutokana na gharama za utekelezaji wake kuonekana kuwa juu, ikilinganishwa na ujenzi wa miradi inayotekelezwa na Serikali. Kamati ilifahamishwa kuwa, ujenzi wa miradi katika mradi wa **RPCL** ulitumia taratibu za manunuzi za **WB** ambazo zinachukua muda mrefu na gharama kubwa.

c. Miradi ya Uwajibikaji kwa Jamii (Corporate Social Responsibility-CSR) kutokana na shughuli za uchakati wa ges asilia Lindi na Mtwara

Mheshimiwa Spika, Kamati ilitembelea mradi wa uchakataji wa gesi asilia katika kitalu kilichopo kwenye ghuba ya Mnazi (Mnazi bay) pamoja na mitambo ya kuchakata gesi inayozalishwa katika kijiji cha Madimba na Msimbati katika mkoa wa Mtwara. Kupitia mradi huo, kumekuwepo na utekelezaji wa miradi mbalimbali ya CSR.

Mheshimiwa Spika, katika mwaka 2014/2015 hadi 2023/2024, TPDC na wabia wake mbalimbali katika miradi ya gesi asilia katika mkoa wa Lindi na Mtwara ilichangia kiasi cha **shilingi Bilioni 9.3** kama CSR katika sekta ya afya, maji, elimu, michezo na utawala bora.

Aidha, kwa mwaka 2023/2024 pekee, kiasi kilichotolewa kilikuwa **shilingi Bilioni 5.4**, sawa na **asilimia 58.06** ya kiasi chote kilichotolewa kwa miaka tisa. Kamati inatambua kuwa, ongezeko hili kubwa la kutolewa kwa fedha za CSR katika mwaka mmoja tu, ni juhudi za makusudi za **Mheshimiwa Dkt. Doto Mashaka Biteko, Mb Waziri wa Nishati na Naibu Waziri Mkuu, baada ya kupewa dhamana ya Uwaziri wa Nishati na Naibu Waziri Mkuu. Kamati inampongeza sana kwa jitihada anazozifanya katika eneo hili ili jamii inufaike kutokana na raslimali zake.**

Mheshimiwa Spika, kiasi kilichotolewa mwaka 2023/2024 cha **shilingi Bilioni 5.4** kililenga kutekeleza jumla ya miradi kumi na tisa (19) katika Mkoa wa Lindi na Mtwara. Kamati katika ziara yake iliyofanyika mwezi Septemba, 2024, iliweza kukagua miradi miwili ambayo ni ujenzi wa wa kituo cha afya na ujenzi wa kituo cha polisi inayotekelezwa katika Kijiji cha Msimbati, Mtwara.

Mheshimiwa Spika, kuhusu ujenzi wa kituo cha afya Msimbati, fedha za ujenzi zilitolewa na TPDC ni **shilingi milioni 759.87**, ambapo Halmashauri ya Mtwara inajenga kituo hicho kupitia mfumo wa *force account* kwa lengo la kuhudumia wakazi wa kata ya Msimbati. Katika ukaguzi wake, Kamati ilibaini kuwa kituo kina majengo ya kutosha kuhudumia wakazi wa kata ya msimbati na kata Jirani. Kamati lilelezwa kuwa ujenzi wa kituo hicho ulikuwa umefikia **asilimia 95**, na kwamba kiasi cha **shilingi milioni 600** kilikuwa kimetumika.

Kuhusu ujenzi wa kituo cha Polisi Msimbati, Kamati ilipofanya ukaguzi katika mradi huo mwezi Septemba, 2024, ujenzi ulikuwa umekamilika kwa asilimia mia moja (100). Ilielezwa kuwa, gharama za ujenzi wa kituo hicho

zilikuwa **shilingi Milioni 186.17** zilizotolewa na TPDC kama CSR, na ujenzi wake ulisimamiwa na Jeshi la Polisi Mtwara.

Mheshimiwa Spika, ukaguzi wa Kamati ilibaini kuwa licha ya mradi huo kukamilika, huduma zilizokusudiwa zilikuwa bado hazijaanza kutolewa kutokana na ukosefu wa nyumba za kuishi askari na mkuu wa kituo hicho, samani za kituo na miundombinu ya maji. **Kamati ilishauri kuwa changamoto zilizoelezwa zipatiwe ufumbuzi wa muda mfupi ili kuwezesha wananchi kuanza kufaidi matunda ya rasilimai zao za asili.**

d. Ujenzi wa kituo cha kushindilia na kujaza gesi asilia (CNG) kwenye Magari, Sam Nujoma-Dar es Salaam (UDSM)

Mheshimiwa Spika, kumekuwa na ongezeko kubwa la wanachi hususani katika mkoa wa Dar es Salaam kufunga mfumo kwenye magari wa kutumia gesi asilia, ambapo magari takribani 4500 yameshafungwa mfumo huo. Ongezeko hilo limesababisha uwepo wa foleni kiasi cha madereva bajaji na magari kutumia saa **tatu hadi tano** kusubiri huduma. Kamati ilishuhudia foleni hizo mwezi Machi, 2024 wakati wa ukaguzi wa miradi iliyotengewa fedha, na kuishauri Serikali kukabiliana na changamoto hiyo kwa kuongeza pampu za kujaza gesi na kujenga vituo vingine.

Mheshimiwa Spika, katika kutekeleza maelekezo ya Kamati na maazimio ya Bunge lako, Wizara inatekeleza mradi wa ujenzi wa kituo mama cha kushindilia na kujaza gesi kwenye magari (**mother station**) pamoja na kuweka mfumo kwenye magari ili yaweze kutumia gesi asilia (**CNG**) katika eneo la Chuo Kikuu cha Dar es Salaam (UDSM), na vituo vidogo (daughter stations) viwili

Muhimbili na Kibaha. Gharama za mradi wa vituo vyote ni **shilingi Bilioni 18.9**, ambapo kituo mama kinagharimu **shilingi Bilioni 14.9**, na vituo vidogo **shilingi Bilioni 2** kwa kila kituo.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipotembelea na kukagua ujenzi wa kituo mama mwezi Januari, 2025, utekelezaji wake ulikuwa umefikia asilimia **tisini (90)**, na umepangwa kukamilika mwezi Februari, 2025. Kukamilika kwa mradi huo kutawezesha kujaza gesi asilia kwenye **magari 1200** kwa siku, na kushindilia gesi takribani futi za ujazo **Milioni 3.1** kwa siku ambayo itatumika na vituo vidogo (*daughter stations*), kutumika kwenye magari na na kuuzwa kwa wawekezaji binafsi wenye vituo hivyo. Kamati ilielezwa kuwa, tayari magari tisa (9) yameshanunuliwa ikiwa ni sehemu ya mradi kwa ajili ya kusafirisha gesi hiyo.

(b) Wizara ya Madini

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa Wizara ya Madini, Kamati ilipokea, kuchambua na kujadili jumla ya taarifa kumi na nane (18) za utendaji wa Wizara na taasisi zake. Ufuatao ni uchambuzi wa baadhi ya taarifa hizo:-

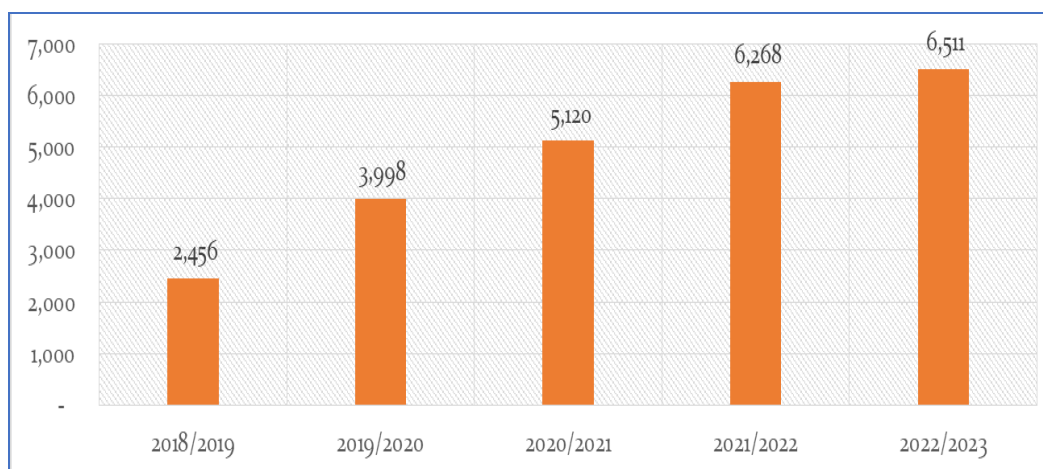
(i) Mikakati ya kuinua wachimbaji wadogo ili wachangie kikamilifu katika pato la Taifa

Mheshimiwa Spika, uchimbaji mdogo wa madini umeelezwa na Sheria ya Madini Sura 123 kuwa ni ule unaofanywa na watazania (wazawa) kupitia leseni za uchimbaji mdogo (Primary Mining License - PML). Uchimbaji huo unaratibiwa na Shirika la Madini la Taifa (STAMICO) ambalo lilianzishwa Mwaka 1972 ili kushiriki na kuendeleza rasilimali madini nchini kwa niaba ya Serikali.

Katika kutekeleza majukumu yake STAMICO imechukua hatua kadhaa ili kuboresha uchimbaji mdogo ikiwa ni pamoja na:- kutoa leseni za uchimbaji mdogo (PML); kutenga maeneo maalum kwa ajili ya wachimbaji wadogo nchini; wachimbaji wadogo kushirikishwa kwenye sekta ya madini kwa kupata uwakilishi kwenye Tume ya Madini na kuanzishwa kwa masoko na vituo vya ununuzi wa madini.

Mheshimiwa Spika, hatua hizo zimeleta manufaa mbalimbali ikiwa ni pamoja na; kuongeza leseni za uchimbaji mdogo ambapo katika kipindi cha miaka mitano leseni zilizotolewa na tume ya madini ziliongezeka kutoka 2456 hadi 6511 kama inavyoonekana kwenye **Kielelezo Na.04**.

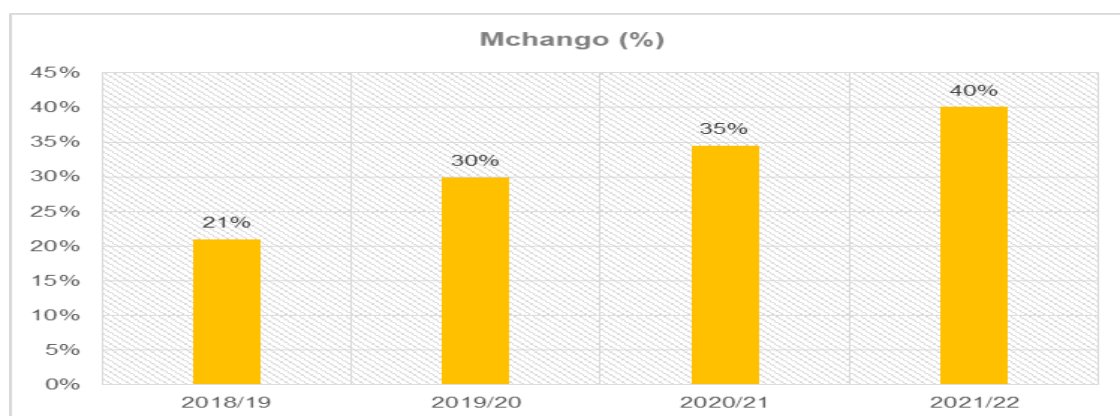
Kielelezo Na: 4: Leseni za uchimbaji mdogo zilizotolewa na Tume ya Madini kuanzia mwaka 2018/2019 hadi mwaka 2022/2023

Chanzo: Taarifa za Wizara na Usanifu wa Kamati.

Mheshimiwa Spika, aidha, kutokana na mikakati ya Serikali na ushiriki madhubuti wa wachimbaji wadogo kwenye mnyororo wa thamani wa madini, mchango wa kundi hilo katika mapato yatokanayo na Sekta ya Madini nchini umekuwa ukiendelea kukua hadi kufikia **asilimia 40** katika mwaka 2021/2022 ikilinganishwa na asilimia 21 mwaka 2018/19.

Kielelezo Na: 5: Mchango wa Wachimbaji Wadogo katika Mpato yatokanayo ya Sekta ya Madini

Chanzo: Taarifa za Wizara ya Madini na Usanifu wa Sekretarieti.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio hayo wachimbaji wadogo wamekuwa wakikabiliwa na changamoto kadhaa ikiwa ni pamoja na uelewa mdogo kuhusu sheria zinazosimamia Sekta ya Madini; ukosefu wa taarifa sahihi za uwepo wa mashapo katika maeneo ya uchimbaji, matumizi ya teknolojia duni katika shughuli za uchimbaji na kukosa mitaji ya kuwawezesha kuendesha shughuli zao kwa ufanisi.

Serikali kupitia STAMICO imekuwa ikichukua hatua kadha wa kadha ili kutatua changamoto zinazokabili wachimbaji wadogo, jambo ambalo limeanza kuzaa matunda na kuona mchango kundi hilo ukikua katika sekta ya madini na pato la taifa kwa ujumla.

Mheshimiwa Spika, ni mtazamo wa Kamati kwamba, juhudi ziongezwe katika hatua zinazochukuliwa ikiwa ni pamoja na kuongeza fursa za mafunzo kwa wachimbaji wadogo, kuokoa mitaji ya wachimbaji wadogo kwa kuwasaidia kupata taarifa sahihi kuhusu mashapo, na kuwapatia teknolojia ya kisasa na mitaji.

(i) Utekelezaji wa kanuni za usimamizi wa masoko, minada ya ndani na minada ya kimataifa ya vito

Mheshimiwa Spika, minada ya madini ni masoko yanayowakutanisha wamiliki wa madini (wachimbaji na wafanyabiashara) na wanunuzi kutoka maeneo mbalimbali ndani au nje ya nchi kwa lengo la kupata bei bora kwa njia ya ushindani. Maonesho ya madini na bidhaa za usonara ni soko linalowakutanisha wachimbaji, waongezaji thamani madini, wafanyabiashara, wanunuzi, watoa huduma na wadau wengine kwa lengo la kutangaza na kufanya biashara ya madini pamoja na bidhaa za usonara. Utaratibu wa aina hii umekuwa ukitumika katika nchi za Asia hususan India na Thailand na kuingizia Serikali za nchi hizo mapato mengi yatokanayo na madini ya vito. Matalan, nchini Thailand biashara ya madini ya vito pekee ni ya tatu katika kuchangia Pato la Taifa la nchi hiyo.

Mheshimiwa Spika, urejeshaji wa minada na maonesho ya madini ya vito hapa nchini unatokana na maagizo ya Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, Mhe. Dkt. Samia Suluhu Hassan, kwa Wizara ya Madini kutatua changamoto zinazofanya madini ya tanzanite yasinufaishe nchi.

Madini ya Tanzanite yamekuwa hayanufaishi nchi kutokana na changamoto kadhaa ikiwa ni pamoja na uwepo wa wafanyabiashara wachache, kuzuiwa

biashara huria ya tanzanite, kusitishwa shughuli za uongezaji thamani, minada na maonesho ya kimataifa ya madini ya vito kama ilivyokuwa ikifanyika miaka ya 2010.

Mheshimiwa Spika, katika kutekeleza azma ya uanzishwaji wa minada ya madini ya vito nchini changamoto kubwa ilibainika kwenye sheria na kanuni, hivyo Wizara imefanya marekebisho katika Sheria ya Madini Sura 123, Kanuni za Eneo Tengefu la Mirerani za Mwaka 2019, Kanuni za Makinikia na Biashara ya Madini za Mwaka 2018, Kanuni za Masoko ya Madini za Mwaka 2019 na Kanuni za Uongezaji Thamani Madini za Mwaka 2020 na kuanza kutumika.

a) Kanuni za masoko ya madini za mwaka 2019

Mheshimiwa Spika, Kanuni za masoko ya Madini za mwaka 2019 zilifanyiwa marekebisho ili miongoni mwa mambo mengine, kuondoa vikwazo vya uendeshaji wa minada na maonesho ya madini ya vito nchini; kuruhusu tume ya madini ambayo ina jukumu la kuendesha minada, itafute mwendeshaji kutoka nje ya nchi mwenye uzoefu ambaye ataweza kuyafikia masoko ya kimataifa na kusimamia na kuendesha minada ya kimataifa. Waendeshaji wan je wana uwezo wa kuendesha minada ya Kimataifa kwa tija kwa sababu ya mifumo ya kisasa ya uendeshaji na kanzidata ya wanunuzi wakubwa duniani ambao hualikwa na hivyo kuleta ushindani na bei nzuri. Aidha, kanuni zinaelekeza wauzaji wa madini kulipa ada ya ushiriki wa minada na kulipa kamisheni kwa madini watakayouza.

Kamati inapongeza marekebisho ya kanuni yaliyoondoa zuiu la wanunuzi wenye uwezo mkubwa wa kifedha kununua madini kwenye mnada endapo zabuni zao zitashinda kwa asilimia 100 na kuruhusiwa kununua asilimia

75 pekee. Hii ni kutokana na ukweli kwamba, ilikuwa ni vigumu kufanya maamuzi ya utengaji wa asilimia 75 hususan kwa madini ya vito ambayo huwa na viwango vinavyotofautiana kwenye ubora.

b) Kanuni za eneo tengefu la Mirerani za mwaka 2019

Mheshimiwa Spika, kuhusu Kanuni za Eneo tengefu la Mirerani za mwaka 2019 *maboresho yameondoa zuio* la kufanya shughuli za uongezaji thamani ya madini ya vito nje ya Eneo Tengefu la Mirerani, hivyo kuwanyima fursa wafanyabiashara wanaoongeza thamani ndani ya nchi kunufaika moja kwa moja na biashara ya madini hayo. Marekebisho ya kanuni yanaruhusu tanzanite kuuzwa nje ya Mirerani kupitia Kituo cha Uzaji wa Pamoja (TEC), na kuingezea uwanda wa wamiliki wa leseni kubwa za uongezaji thamani pamoja na madini ya tanzanite yanayokatwa na kusanifiwa.

Aidha, ili kuwezesha nchi yetu kuwa na akiba ya dhahabu, Kanuni ya 3 ya Makinikia na Biashara ya Madini za Mwaka 2018 imeboreshwa kwa kuongeza Kanuni ndogo ya 6 hadi ya 10 kwa kuweka utaratibu wa namna ya madini yaliyotengwa na mmiliki wa leseni ya uchimbaji au biashara ya madini kuiuzia Benki Kuu ya Tanzania, kwa kiwango kisichopungua asilimia 20 ya dhahabu kwa lengo la kuwa na akiba ya dhahabu ya nchi. Utekelezaji wa kanuni hii umeanza na tayari nchi imeanza kuhifadhi dhahabu ambapo hadi Disemba 2024, kilogramu 2000 na zaidi zilikuwa zimenunuliwa na Benki Kuu.

c) Minada ya ndani na minada ya kimataifa ya vito

Mheshimiwa Spika, minada ya ndani ya madini ya vito itafanyika katika maeneo ya uzalishaji hususan Mirerani, Mahenge, Tunduru, Dar es Salaam, Arusha na Tanga na itaendeshwa na Tume ya Madini kwa kushirikiana na Soko

la Bidhaa Tanzania (Tanzania Mercantile Exchange – TMX) kupitia mfumo wa mauzo wa kielektroniki.

Aidha, Serikali imepanga kuanzisha minada ya kimataifa katika miji ya Zanzibar, Arusha na Dar es Salaam itakayofanyika kila robo kutokana na vivutio vingi vya utalii na miundombinu wezeshi kama hoteli na migahawa ya viwango vya juu. Vilevile, Wizara ya Madini itafanya minada ya kimataifa kati ya miji ya Bangkok – Thailand na Jaipur – India kwa lengo la kutangaza uwepo wa minada ya kimataifa nchini.

Katika mwaka huu wa fedha (2024/2025), Wizara ya madini imetengewa kiasi cha Shilingi 820,000,000 katika bajeti ya maendeleo ili kugharamia shughuli zitakazoweza utekelezaji wa minada hiyo.

Mheshimiwa Spika, *urejeshwaji wa minada* na maonesho ya kimataifa, unatarajia kuleta manufaa mbalimbali ambayo ni pamoja na kutangaza madini ya vito yanayozalishwa nchini hususan, tanzanite kwenye masoko ya kimataifa; kuwafikishia Watanzania masoko ya kimataifa ambayo yatawahakikishia masoko ya uhakika na upatikanaji wa bei nzuri na stahiki za madini wanayozalisha na kuifungamanisha Sekta ya Madini na Sekta nyingine za kiuchumi hasa ya utalii na biashara na hivyo kuingiza pato kubwa nchini.

Sambamba na mafanikio hayo, zipo changamoto kadhaa katika uendeshaji wa minada ambao ni pamoja na uhaba wa fedha za kuendesha shughuli za minada na upungufu wa miundombinu inayokidhi sifa katika majengo ya masoko ya minada. Ni mtazamo wa Kamati kwamba, Serikali iendelee kutenga fedha katika bajeti ili kuwezesha uanzishwaji wa minada ya madini ya vito, sambamba na kuboresha miundombinu katika majengo ya masoko hayo

ili yafikie viwango vya ubora vinavyotakiwa na hivyo kuwavutia wawekezaji jambo litakalokuwa na faida nyingi kwa nchi.

(ii) Ujenzi wa jengo la ofisi za makao makuu ya Tume ya Madini, Dodoma

Mheshimiwa Spika, mradi wa ujenzi wa jengo la Tume ya Madini ulianza kutekelezwa Januari 2021 na unahusisha ujenzi wa jengo la ghorofa tatu (3) kwa ajili ya Ofisi za Tume ya Madini Makao Makuu, Dodoma. Kukamilika kwa mradi huu kutawezesha Watumishi wote wa Tume ya Madini Makao Makuu kuwa pamoja na hivyo kuboresha mazingira ya kazi, kuimarisha utendaji kazi na utoaji wa huduma kwa wananchi na wadau wengine.

Mradi unatekelezwa na Mkandarasi M/s Mohammedi Builders Ltd kwa thamani ya **shilingi 6,505,035,057.97** kuanzia Februari, 2023 baada ya kuhitimisha mkataba na Mkandarasi wa awali (M/s MCB Company Ltd) na ulitarajiwa kukamilika Oktoba, 2024 baada ya mkandarasi kuomba mkataba wa nyongeza ya muda.

Mheshimiwa Spika, mradi haukuweza kukamilika kama ulivyopangwa kutokana na changamoto kadhaa ikiwa ni pamoja na upatikanaji wa fedha. Hadi sasa mkandarasi amelipwa **shilingi 2,718,522,484.39** sawa na **asilimia 41.79** tu ya gharama zote, ingawa hati Na. 05 ya malipo imewasilishwa Wizara ya Fedha kwa ajili ya hatua za malipo. Kwa upande wa mkataba wa mshauri elekezi (TBA) wenye gharama ya **shilingi 141,146,880.00** hadi sasa amelipwa kiasi cha **shilingi 70,573,440.00**. sawa na asilimia 50 ya gharama yote.

Mheshimiwa Spika, ni mtazamo wa Kamati kwamba, mradi huu ambao utekelezaji wake umechukua muda mrefu na kugharimu pesa nyingi unapaswa kukamilika ili usiendelee kuigharimu Wizara fedha ambazo zingeweza kuelekezwa kwenye utekelezaji wa miradi mingine, na pia kutoendelea kuwanyima Watumishi wa Tume fursa ya kupata mazingira mazuri ya kufanyia kazi.

(iii) Ujenzi wa majengo ya ofisi za afisa madini wakazi (RMOs)

Mheshimiwa Spika, ofisi ni muhimu ili kuwezesha watumishi wa Tume ya Madini kutekeleza majukumu yake katika mazingira bora, na hivyo kutoa huduma nzuri kwa wananchi na wadau wengine wa madini. Tume ya Madini imejikita katika kuhakikisha ujenzi wa majengo ya ofisi yakiwemo ya Afisa Madini Wakazi yanapewa kipaumbele.

Hadi sasa kuna jumla ya Ofisi za Afisa Madini Wakazi 30 maeneo mbalimbali nchini na maabara moja (1). Kati ya ofisi hizo ni 18 tu ndiyo ziko kwenye majengo ya tume, tatu (3) ziko kwenye majengo binafsi na kumi (10) katika majengo ya ofisi za Serikali (10). Aidha, ofisi zenye uhaba wa majengo ni 12 ambazo ni Mahenge, Mirerani, Mbogwe, Mwanza, Manyara, Kigoma, Iringa, Songwe, Rukwa, Tanga, Dar es Salaam, Dodoma na Maabara ya Tume.

Mheshimiwa Spika, kukosekana kwa majengo ya ofisi katika maeneo hayo ni changamoto kwani kunalazimisha watumishi kufanya kazi katika mazingira yasiyoridhisha, jambo linaloathiri usimamizi na uwajibikaji wa watumishi na hivyo kuathiri kasi ya ukusanyaji wa maduhuli ya Serikali.

Ni mtazamo wa Kamati kwamba, Serikali ichukue hatua madhubuti ili kurekebisha changamoto ya uhaba wa majengo ya ofisi za Afisa Madini wakazi na hivyo kuwawezesha watumishi wa tume ya madini kutimiza

wajibu wao kikamilifu katika mazingira bora. Aidha, ni vyema kutambua kwamba mchango wa sekta ya madini kwenye mapato ya Serikali ni mkubwa na makusanyo yanatekelezwa na RMOs, hivyo ni muhimu kuwaboresha mazingira ya kazi ili kuwaongezea ari ya utendaji kazi.

(iv) Mkakati wa benki kuu wa ununuzi wa dhahabu

Mheshimiwa Spika, madini ya dhahabu hutumiwa na nchi nyingi duniani kama akiba (*monetary gold reserve*) na hutunzwa ndani (Benki Kuu) au nje ya nchi baada ya kukidhi viwango vya kimataifa vya 999.9 *purity*. Lengo la hatua hiyo ni kutumia dhahabu kama dhamana ya kupata mikopo, katika ulipaji wa madeni na kuilinda thamani ya fedha ya nchi. Aidha, hifadhi ya dhahabu inaweza kutumika wakati wa misukosuko ya kiuchumi inapoathiri nchi husika.

Benki Kuu ya Tanzania (BoT) ilipitisha Mpango wa Ununuzi wa Dhahabu Septemba, 2022 kwa lengo la kukabiliana na upungufu wa fedha za kigeni nchini hususan dola ya Marekani, kuboresha akiba ya fedha za kigeni na kulinda thamani ya shilingi ya Tanzania. Mpango huo ulilenga kununua kiasi cha tani sita (6) za madini ya dhahabu kwa mwaka 2023/2024 kutoka katika vyanzo mbalimbali ikiwemo kilogramu 500 kutoka kwa wachimbaji wadogo wa madini; kilogramu 800 kutoka viwanda vya kusafisha dhahabu (*refineries*) na wafanyabiashara wakubwa (*dealers*); kilogramu 3,700 (tani 3.7) kutoka kampuni za uchimbaji mkubwa na kati wa madini; na kilogramu 1000 (tani 1) kutoka kwenye malipo ya mrabaha kama ilivyoainishwa kwenye Sheria ya Madini, Sura 123.

Mheshimiwa Spika, utekelezaji wa mpango huu katika mwaka wa fedha 2023/2024 ulipata mafanikio duni kutokana na changamoto zilizobainika na katika kuzitatua,

BOT iliwasilisha mapendekezo kadhaa katika Kikosi Kazi Maalum (Think Tank on Tax Reform) kilichoundwa na Wizara ya Fedha kuhusu marekebisho ya sheria mbalimbali ikiwemo Sheria ya Kodi ya Ongezeko la Thamani (VAT), Sura 148, Sheria ya Madini Sura 123 na Sheria ya Benki Kuu ya Tanzania.

Baadhi ya mapendekezo yaliyowasilishwa kwenye kikosi kazi kwa lengo la kuwezesha BOT kupata dhahabu ni pamoja na kupunguza; kiwango cha kodi ya ongezeko la thamani (VAT), kiwango cha mrabaha na ada ya ukaguzi, hadi kufikia asilimia sifuri (0%) kwa madini ya dhahabu yatakayouzwa BoT na mchimbaji au mfanyabiashara wa madini; BoT kutokulipa (*exempt*) nyongeza ya mrabaha (*final royalty*) na ada ya ukaguzi kwa dhahabu itakayonunua. Nyingine ni kuoanisha (*harmonize*) Sheria ya Madini Sura 123 na Sheria ya BoT ya Mwaka 2006 ili kutambua jukumu la BoT katika ununuzi wa dhahabu, na BoT kununua dhahabu kwa bei ya soko la dunia inayotolewa na Tume ya Madini kwa siku husika bila kutoa punguzo (*discount price*) kinyume na bei elekezi zinavyoonyeshwa.

Mheshimiwa Spika, Serikali kupitia Sheria ya Fedha ya Mwaka 2024, imeridhia kufanya marekebisho ya maeneo yaliyotajwa kikiwemo Kifungu cha 59 cha Sheria ya Madini Sura 123 kwa kuweka sharti la kuwataka wamiliki wa leseni za Haki Madini ya dhahabu na wafanyabiashara wakubwa wa madini ya dhahabu kutenga kiasi kisichopungua asilimia 20 cha dhahabu kwa ajili ya kuchenjuliwa, kuyeyushwa, kusafishwa na kuuzwa nchini. Marekebisho hayo yamesababisha kufanyika kwa marekebisho ya Kanuni ya 3 ya Kanuni za Madini (Biashara ya Madini na Makinikia) za Mwaka 2018 ili kutekeleza takwa la kisheria Kifungu cha 59.

Mheshimiwa Spika, kufuatia hatua hizo mpango wa ununuzi wa dhahabu umepata mafanikio makubwa ambapo katika kipindi cha miezi mitatu pekee (tarehe 01 Oktoba – 31 Disemba, 2024) tangu Tume ya Madini ilipotoa tangazo la kuwataka wachimbaji na wafanyabiashara wa dhahabu kuanza kutekeleza kifungu cha 59 cha sheria ya madini Sura 123 kinachowataka kutenga kiasi cha dhahabu kisichopungua asilimia 20 na kuiuzia BOT kupitia viwanda vya usafishaji vilivyoidhinishwa, kiasi cha kilogramu 2,323.34 (tani 2.3) za dhahabu zimenunuliwa kutoka kwa wachimbaji wadogo, wachimbaji wa kati na wafanyabiashara wa dhahabu nchini. Kiasi hicho kina thamani ya **Shilingi bilioni 472.94** kwa mujibu wa bei ya dhahabu ya soko la dunia ya tarehe 06 Januari, 2025 iliyotolewa na Tume ya Madini.

Pamoja na mafanikio hayo, bado kuna changamoto ya kampuni kubwa za madini za Shanta, Buckreef, Geita Gold Mine na Twiga Minerals kushindwa kutekeleza kifungu cha 59 cha Sheria ya Madini kwa madai kwamba zina mikataba ya kuuza dhahabu wanayozalisha kwa kampuni za nje ya nchi, ambayo haiwaruhusu kuuza au kusafisha dhahabu wanayozalisha kwa kampuni au viwanda visivyo na ithibati ya London Bullion Market Association (LBMA). Kamati ilifahamishwa na Serikali kwamba, BoT imeanza mazungumzo na kampuni hizo ili kuona namna bora ya utekelezaji wa sheria bila kuathiri makubalino mengine ya mauzo yaliyoingiwa na kampuni hizo.

(v) Utendaji wa viwanda vya kusafisha dhahabu nchini

Mheshimiwa Spika, uanzishwaji wa viwanda vya kusafisha madini ni matokeo ya utekelezaji wa Sera ya Madini ya mwaka 2009, Sheria ya Madini Sura 123 na maelekezo ya

viongozi wakuu kuhusu uongezaji thamani madini hapa nchini.

Hadi sasa Tume ya Madini imefanikiwa kutoa leseni saba (7) za viwanda vya kusafisha madini nchini zenye uhai wa miaka 25. Kati ya leseni hizo, sita ni za viwanda vya kusafisha dhahabu, na leseni moja ni ya kiwanda cha kusafisha madini shaba, nikeli, na kobati kilichopo Shinyanga.

Kwa ujumla viwanda hivyo vina uwezo wa kusafisha **kilogramu 1,260** (tani 1.26) za dhahabu kwa siku kwa mgawanyo ufuatao: Geita Gold Refinery (GGR) cha Geita (Kg 600); Mwanza Precious Metal Refinery Co. Ltd cha Mwanza (Kg 480); Banju Ltd cha Dar es Salaam (Kg 75); Sab Gold Ltd cha Shinyanga (Kg 50); Eyes on Africa Ltd cha Dodoma (35) na Africa eyes Ltd cha Katoro, Geita (Kg 20).

Mheshimiwa Spika, ili kusaidia viwanda hivyo kupata malighafi kwa urahisi kutoka kwa wachimbaji na wafanyabiashara, Serikali kupitia Sheria ya Fedha ya Mwaka 2022 ilirekebisha kifungu cha 87(1) cha Sheria ya Madini kwa kupunguza mrabaha kwa madini ya dhahabu yatakayouzwa kwenye viwanda vya kusafisha dhahabu vilivyopo nchini kutoka asilimia sita (6%) hadi asilimia nne (4% ya thamani ya madini. Aidha, Kifungu cha 90A (6) cha Sheria ya Madini kilirekebishwa ili kuondoa asilimia moja (1%) ya ada ya ukaguzi kwa madini yanayouzwa kwenye viwanda hivyo.

Maboresho hayo ya sheria pamoja na elimu kwa wafanyabiashara wa madini na wachimbaji, yamewezesha viwanda hivyo kupata malighafi ya kuviwezesha kufanya kazi. Katika kipindi cha Machi – Disemba, 2024 viwanda vilipokea na kusafisha jumla ya

kilogramu 3,634.68 (tani 3.6) za dhahabu, zenye thamani ya **Shilingi 724,962,260,122.84** na hivyo kuiwezesha Serikali kukusanya kiasi cha **shilingi 28,998,490.91** kama malipo ya mrabaha. Aidha, katika kiasi kichosafishwa na viwanda hivyo kilogramu 1,987.34 (sawa na asilimia 54.68 kilinunuliwa na Benki Kuu, na sehemu iliyobaki ilinunuliwana viwanda hivyo.

Baadhi ya mafanikio yaliyopatikana ni pamoja na kupeleka BoT kilogramu 1,437.36 za dhahabu iliyosafishwa ili kuhifadhiwa ambapo kiwanda cha Mwanza Precious Metal Refinery kilipeleka Kilogramu 1,300.02 na Eyes of Africa Ltd. kilogramu 137.34. Aidha, kiwanda cha GGR kimetambuliwa na London Bullion Market Association (LBMA) na kutia saini ya mkataba wa ushirikiano, sambamba na kufanya mabadilishano (swapping) ya dhahabu mara mbili kwa niaba ya BOT kwenda Benki Kuu ya Uingereza (Bank of England) kwa ajili ya akiba ya dhahabu ya Taifa, ambapo kilogramu 161.61 zilihusika.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio haya, viwanda vinakabiliwa na changamoto kadhaa ambazo ni pamoja na ukosefu wa malighafi ili kutosheleza mahitaji ya viwanda, uelewa mdogo wa wateja kuhusu kanuni na miongozo ya viwango vya kimataifa vinavyosimamia uendeshaji wa shughuli za dhahabu; na uhaba wa fedha ambao unaathiri utendaji wa viwanda. Mfano; kiwanda cha Africa Eyes Ltd kimeshindwa kufikia viwango vilovyowekwa na BOT kuhusu usafishaji, usalama na uwezo wa kujiendesha kwa miezi mitatu (3).

vii) Mikutano na ziara za mafunzo katika sekta ya madini

Mheshimiwa Spika, katika kindi cha mwaka 2024 na mwanzoni mwa mwaka 2025 Kamati ilifanya ziara mbalimbali za kimafunzo ndani na nje ya nchi. Baadhi ya

ziara hizo ni iliyofanyika wilayani Ileje, mkoani Songwe na, ile iliyofanyika nchini Zambia.

(a) Mkutano wa sita wa kimataifa wa uwekezaji katika sekta ya madini, Tanzania 2024

Mheshimiwa Spika, Kamati ilishiriki katika mkutano wa sita wa kimataifa wa uwekezaji katika sekta ya madini uliofanyika nchini kuanzia tarehe 19 hadi 21 Novemba, 2024 katika Kituo cha Mikutano cha Kimataifa cha Julius Nyerere (JNICC) kwa mwaliko wa Wizara ya Madini.

Mkutano huo ulikuwa na kaulimbiu isemayo **“Uongezaji Thamani Madini kwa Maendeleo ya Kiuchumi na Kijamii”** na ulivutia washiriki muhimu zaidi ya 1,500 kutoka Tanzania na nchi mbalimbali duniani. Mkutano ulikuwa jukwaa muhimu kwa wadau wa madini kubadilishana uzoefu, maarifa, na mikakati mbalimbali kwa lengo la kuongeza tija katika sekta ya madini, maendeleo ya taifa na uchumi kwa ujumla.

Kaulimbiu ya mkutano ilishabihiana na sera ya madini kuhusu uongezaji thamani madini ambapo madini yanayochimbwa nchini yanapaswa kuongezwa thamani nchini kabla ya kusafirishwa nje ya nchi ili kuongeza fursa za ajira katika mnyororo mzima wa thamani madini.

Mheshimiwa Spika, kwa mtazamo wa Kamati, mikutano ya aina hii ni muhimu kwa nchi yetu kwani inaongeza fursa za uwekezaji katika Sekta ya Madini hapa nchini. Aidha, inaweka msingi thabiti wa ushirikiano baina ya wadau, kuimarisha uzalishaji wa madini, na kuhakikisha kuwa rasilimali za madini zinawanufaisha watanzania kiuchumi na kijamii.

Aidha, ni fursa kwa washiriki kujifunza kuhusu sera na mikakati mipya ya serikali, kujadili masuala ya kisheria na

kiuchumi yanayohusiana na madini, na kushuhudia teknolojia mpya na ubunifu unaoweza kuleta thamani zaidi katika utafiti, uchimbaji na uongezaji thamani wa madini kupitia mawasilisho na maonesho.

Hivyo, ni vyema nchi ikaendelea kuandaa na pia kushiriki katika mikutano ya aina hii duniani, na kutumia maarifa, ujuzi na teknolojia vinavyopatikana kutokana na uzoefu wa washiriki, kwa lengo la kuendelea kuchagiza maendeleo ya sekta ya madini kwa manufaa ya taifa.

(b) Mradi wa kuzalisha makaa ya mawe Kiwira - Kabulo

Mheshimiwa Spika, mradi huu ulioko Wilayani Ileje, mkoa wa Songwe unahusu leseni ya uchimbaji mkubwa wa makaa ya mawe Na. SML-233/2005 inayomilikiwa na Shirika la Madini la Taifa (STAMICO) na unatekelezwa katika maeneo matatu ambayo ni Kiwira, Kabulo na Ilima.

Kamati ilifanya ziara mwezi Juni, 2024 katika maeneo mawili, Kiwira (mgodi wa chini ya ardhi) na Kabulo (mgodi wa wazi) kwa lengo la kuona na kujifunza namna shughuli za uchimbaji wa makaa ya mawe zinavyofanyika.

Takwimu zinaonesha kwamba, mgodi wa Kiwira una mashapo (reserve) ya makaa ya mawe **tani milioni 35**. Mgodi ulifunguliwa rasmi mwaka 1988 baada ya kujengwa kwa ushirikiano baina ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Serikali ya Jamhuri ya Watu wa China. Mwaka 2005 mgodi ulibinafsishwa kwa kampuni ya Tanpower Resources kwa asilimia 70, na asilimia 30 zilibaki chini ya Serikali ya Tanzania, hata hivyo uzalishaji ulifanyika kwa miaka mitatu hadi 2008 na mgodi ukasitisha uzalishaji.

Mwaka 2012 kampuni ya Tanpower Resources ilirudisha mgodi Serikali, baada ya kushindwa kutekeleza mradi kwa

mujibu wa makubaliano, na mwaka 2014 Serikali iliukabidhi mgodi huo kwa STAMICO ili kuuendeleza.

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa mgodi wa wazi wa Kabulo utafiti uliofanyika mwaka 1988 ulibaini kwamba, eneo la Kabulo linakadiriwa kuwa na mashapo ya jumla ya **tani milioni 300**. Uzalishaji katika mgodi huu ulianza mwaka 2017 kwa njia ya uzalishaji wa wazi (open cast).

Baada ya kukadibidhiwa mgodi, STAMICO ilianza juhudi za kufufua na kuboresha maeneo mbalimbali yaliyokuwa kwenye mnyororo wa uchimbaji, uchakataji na uuzaji wa makaa ya mawe. Miongoni mwa shughuli zilizofanyika ni ni ukarabati wa mgodi wa chini ya ardhi, nyumba za wafanyakazi, mitambo ya kuchakata makaa ya mawe, na barabara ya kilomita 7 kwenda Kabulo. Aidha, STAMICO imefanya uwekezaji wenye thamani ya **shilingi bilioni 9.253** ambao umehusisha ununuzi wa mitambo, vifaa na magari.

Mheshimiwa Spika, kutokana na ukarabati na uwekezaji uliofanyika, STAMICO imepata mafanikio kadhaa ikiwa ni pamoja na ongezeko la mauzo ya makaa ya mawe kutoka **Shilingi milioni 221.34** mwaka 2017/18 hadi **shilingi bilioni 11.28** mwaka 2023/24 (huku mpango ukiwa kuzalisha **shilingi bilioni 4.17** kwa mwezi); fursa za ajira ambapo ajira za kudumu ni 25, ajira za muda mfupi 760 kwa siku kupitia wakandarasi na usafirishaji, na kazi zisizo za moja kwa moja 120. Aidha, mradi unawajibika kwa jamii kwa kutoa huduma za afya na maji bure kwa vijiji vinavyozunguka mgodi.

Aidha, STAMICO inafanya mazungumzo na Shirika la Umeme Tanzania (TANESCO) kuhusu mradi wa kuzalisha umeme Megawati 200 Kiwira kutokana na makaa ya mawe, na inakamilisha usimikaji wa mitambo ya kuzalisha makaa mbadala ili kusaidia watu kuondokana na uharibu

wa mazingira kutokana na matumizi ya kuni na uchomaji mkaa.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio ambayo STAMICO imeyapata kupitia uendeshaji wa mgodi huu kuna changamoto kadhaa ambazo zinahitaji kutafutiwa ufumbuzi. Changamoto hizo ni pamoja upungufu wa vifaa vya uchimbaji, idadi ndogo ya wafanyakazi, madeni ya zamani kiasi cha shilingi bilioni 1.52 (ikiwemo bilioni 1.024 ambayo Serikali Kuu iliahidi kulipa) na ubovu wa miundombinu ya barabara.

Kamati inatambua na kupongeza juhudi zinazofanywa na STAMICO hasa kwa kuzingatia kwamba, mgodi huu ulikuwa ukijiendesha kwa hasara, lakini sasa umeanza kutengeneza faida. Serikali inapaswa kuendelea kuunga mkono juhudi za taasisi hii kwa kuiwezesha kwa mtaji na kupata leseni za uchimbaji katika maeneo yenye uhakika, ili kuifanya ishindane na kampuni nyingine za madini.

(c) Uongezaji thamani madini na ushirikishwaji wa jamii katika sekta ya madini, Zambia

Mheshimiwa Spika, ziara hii ilifanyika kuanzia tarehe 12 hadi 15 Januari, 2025 kutokana na mwaliko wa Wizara ya Madini na ilihusisha wajumbe wanne (4) wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Nishati na Madini kwa lengo la kwenda kujifunza shughuli za uongezaji thamani madini, na namna wananchi wanavyoshirikishwa katika shughuli za madini. Wajumbe wakiwa nchini Zambia walitembelea Ofisi ya ubalozi wa Tanzania nchini Zambia na Wizara ya Migodi na Maendeleo ya Madini ya Zambia, zilizoko Lusaka. Aidha, ujumbe huo ulisafiri hadi Jimbo la Ukanda wa Shaba (copper belt province) na kutembelea Mgodi wa Shaba wa Mopani ambao ulianza uzalishaji mwaka 1933, katika Mji wa Mfulira, ili kuona shughuli za uzalishaji

na uongezaji thamani madini; na Makamo Makuu ya Kampuni ya Mopani katika mji wa Kitwe kwa lengo la kufahamu namna jamii inavyorikishwa katika shughuli za sekta ya madini.

Ujumbe wa Kamati ulipata mawasilisho mbalimbali, pamoja na kutembelea kwa lengo la kuona na kujifunza mnyororo wa uongezaji thamani madini ya shaba, na jamii inavyoshirikishwa katika shughuli za sekta ya madini. Miongoni mwa mambo ambayo Wajumbe walijifunza ni pamoja na:-

- i. Sekta ya madini ikisimimamiwa vyema ina mchango mkubwa katika uchumi na mapato ya nchini. Nchini Zambia sekta hiyo inachangia asilimia 17 ya pato la taifa hilo, huku mchango mkubwa ukitoka kwenye madini ya shaba;
- ii. Ili nchi inufaike za rasimali madini ni vyema kuwa na makubaliano na wawekezaji kuhusu mgawanyo wa mapato kabla ya kuanza kwa shughuli za uzalishaji. Nchi ya Zambia inajadiliana na wachimbaji wakubwa wa madini ili kuanzisha utaratibu wa mgawanyo wa madini kutokana na uzalishaji halisi (**production sharing agreement**) kwa uwiano wa 35% kwa Serikali na 65% kwa mzalishaji. Mgawanyo huo unaweka ukomo wa gharama za uzalishaji (**production costs**) kuwa 60% kwa kila mzalishaji. Kwa muktadha huo, mgawanyo wa 35:65 utafanyika kwenye 40% ya kiasi cha madini kilichozalishwa;
- iii. Ni muhimu nchi kuweka utaratibu wa rasimali za madini zilizopo kunufaisha vizazi vijavyo. Nchi ya Zambia inakusudia kuanzisha Mfuko wa Taifa wa Akiba ya Madini (**National Sovereign Mineral Fund**) ili kutunza

mapato yatokanayo na madini kwa ajili ya vizazi vijavyo;

- iv. Ni muhimu nchi ikapimwa ili kujua maeneo na kiasi cha raslimali zilizopo chini ya ardhi. Zambia imepanga kukamilisha utafiti wa kina wa kijiofizikia wa madini (**High Resolution Geophysical Survey**) ifikapo mwaka 2026, zoezi hilo lilianza mwaka 2023;
- v. Uongezaji thamani madini kabla ya kuyasafirisha nje ya nchi ni muhimu kwa ajili ya kuzalisha ajira na kuongeza mapato ya nchi. Baadhi ya migodi ya shaba nchini Zambia inaongeza thamani madini hayo kwa kiwango cha 99.99, ukiwemo mgodi wa shaba wa Mopani;
- vi. Uwajibikaji wa kampuni za madini kwa jamii ni muhimu ili kuziwezesha jamii zinazozunguka maeneo ya uzalishaji kushiriki na kunufaika. Nchini Zambia Serikali inaweka mkazo katika ajira kwa wazawa, afya, elimu na mafunzo, na ushiriki wa wanawake katika shughuli za madini. Kwa mfano; Kampuni ya Mopani inatumia takribani Dola za Marekani milioni 20 (2% ya mapato yake) kwenye maeneo hayo, sambamba na kumiliki na kuendesha kikamilifu hospitali mbili, shule mbili (msingi na sekondari) na chuo cha ufundi. Aidha, inamiliki na kuendesha shule ya michezo (sports academy), timu ya mpira wa miguu ya Nkana Red Devils na uwanja wa kisasa kwa timu hiyo na timu nyingine.

Mheshimiwa Spika, kupitia ziara hiyo ujumbe wa Kamati ulipata ushirikiano mkubwa sana kutoka kwa Balozi wa Tanzania nchini Zambia, Luteni Jenerali Mstaafu, Mathew Mkingule ambaye alitumia fursa hiyo kuwaeleza wajumbe kwamba, kutokana na uhusiano mzuri na wa muda mrefu baina ya nchini hizi, zipo fursa nyingi za kiuchumi na biashara ambazo watazanzania

wanaweza kunufaika nazo nchini Zambia na kukuza uchumi wao.

Ziara za kimafunzo nje ya nchi ni muhimu kwani zinachangia kuwaongezea uelewa Wabunge kuhusu mambo mbalimbali yanayofanyika katika nchi nyingine. Ni mtazamo wa Kamati kwamba, ziara za aina hii zitolewe kwa Wabunge wengi zaidi ili kuendelea kuwajengea uwezo na hivyo kuwawezesha kuisimamia na kuishauri vizuri Serikali katika utendaji wake kwa manufaa ya taifa na wananchi.

2.2 Yaliyobainika wakati wa ufuatiliaji wa Sekta za Nishati na Madini

Mheshimiwa Spika, ufuatiliaji uliofanywa na Kamati kwa Wizara inazosisimamia kwa mujibu wa Kanuni⁶ umeiwezesha Kamati kubaini changamoto mbalimbali ambazo kwa kiasi kikubwa zinachangia kukwamisha lengo la nchi katika kuhakikisha ustawi wa wananchi⁷. Katika ufuatiliaji huo, Kamati imebaini masuala mbalimbali kama ifuatavyo: -

(i) Katika Sekta ya Nishati

- 2.2.1** Foleni kubwa ya magari katika kujaza gesi asilia kwenye magari; na gharama kubwa (**wastani wa shilingi milioni 2 kwa gari ndogo**) za kufunga mfumo wa gesi;
- 2.2.2** Upatikanaji wa fedha za nje kwa ajili ya miradi ya maendeleo kutoka *IMF* kupitia *ECF* hauridhishi (shilingi **Bilioni 53.2** zilizotengwa mwaka 2023/2024 na mwaka 2024/2025 mtawalia hazikutolewa);
- 2.2.3** TPDC ilipunguza uzalishaji wa gesi asilia kutokana na TANESCO kupunguza kiwango cha manunuzi ya gesi hiyo baada ya kuanza kuzalisha umeme wa bwawa la Julius Nyerere (JNHPP);

⁶ Kanuni ya 7 (1) (d) ya Nyongeza ya nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023

⁷ Ibara ya 8 (1) (b) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya Mwaka 1977

- 2.2.4** Mahitaji ya matumizi ya gesi asilia kwa ajili ya kuendeshea magari, mitambo viwandani na kupikia majumbani ni makubwa na nafuu ikilinganishwa na nishati nyingine;
- 2.2.5** Nchi inazalisha umeme wa ziada kwa takribani **MW 736**;
- 2.2.6** Uchakavu wa miundombinu ya kusafirisha umeme, uchache wa mashine umba na vituo vya kupoza umeme vinasababisha umeme kukatika mara kwa mara au kukosa nguvu ya kutosha kwa baadhi ya maeneo;
- 2.2.7** Mikoa ya Rukwa, Kagera, Katavi, Lindi na Mtwara haijaunganishwa na umeme wa gridi ya Taifa;
- 2.2.8** Utekelezaji wa miradi ya kuimarisha gridi ya Taifa (Gridi imara) awamu ya kwanza unasuasua;
- 2.2.9** Vitongoji vingi nchini havijafikiwa na huduma ya umeme;
- 2.2.10** Fedha za miradi ya gridi imara zimekuwa hazitolewi kikamilifu kwa miaka miwili mfululizo na hivyo kusababisha madai ya wakandarasi kiasi cha **shilingi bilioni 570.3** mwezi Disemba, 2024;
- 2.2.11** Serikali haijafanya tathmini ya matumizi ya mitungi ya gesi inayouzwa kwa bei ya ruzuku;
- 2.2.12** Baadhi ya wananchi waliopewa mitungi ya gesi ya kupikia (LPG) wamekuwa wakiiuza kwa wanunuzi wa chuma chakavu;
- 2.2.13** Kampuni za ETDCO na TPCM zinakabiliwa na changamoto ya mtaji kwa kuwa hazikuwezeshwa kimtaji pindi zilipoanzishwa;
- 2.2.14** TPDC imekuwa ikipata zabuni ndogo za kuagiza mafuta. Mwaka 2023 ilipata zabuni moja na mwaka 2024 ilishinda zabuni moja kati ya zabuni 43;
- 2.2.15** Maghala kwa ajili ya kuhifadhia mafuta hayatoshelezi mahitaji ya muda wa kati na muda mrefu;
- 2.2.16** Utekelezaji wa miradi ya CSR katika sekta ya nishati kwa kutumia taratibu zinazopendekezwa na wahisani ni wa gharama kubwa;
- 2.2.17** Fedha za CSR katika miradi ya gesi asilia hazikutolewa kikamilifu kwa muda mrefu (takribani miaka tisa), isipokuwa kuanzia mwaka 2023/2024; na

2.2.18 Magari mengi yanayoingizwa nchini hayana mfumo wa kutumia gesi asilia.

ii. Sekta ya Madini

- 2.3.1** Wachimbaji wadogo wa madini wanakabiliwa na changamoto za uelewa mdogo wa sheria, ukosefu wa taarifa sahihi za uwepo wa mashapo, teknolojia duni na ukosefu wa mitaji;
- 2.3.2** Mgawanyo usio sahihi wa mitambo ya uchorongaji unaleta malalamiko na dhana ya upendeleo;
- 2.3.3** Baadhi ya maeneo ya wachimbaji wa madini yanakabiliwa na ubovu wa miundombinu, mawasiliano na umeme usio na uhakika;
- 2.3.4** Kanuni za usimamizi wa masoko, vituo na minada ya ndani na minada ya kimataifa ya vito zikitekelezwa kwa usahihi zitawezesha nchi kunufaika na madini ya vito;
- 2.3.5** Uhaba wa majengo ya afisa madini wakazi (RMOs) katika baadhi ya maeneo unaathiri utendaji na ukusanyaji wa maduhuli ya Serikali kutokana na madini;
- 2.3.6** Utekelezaji wa kifungu cha 59 cha Sheria ya Madini, Sura 123 ni muhimu katika mkakati wa nchi kuwa na hifadhi ya kutosha ya dhahabu;
- 2.3.7** Viwanda vya kusafisha dhahabu vilivyoanzishwa nchini vinakabiliwa na uhaba wa malighafi ya dhahabu;
- 2.3.8** Wachimbaji wadogo wa madini nchini wanakabiliwa na ukosefu wa mitaji na hivyo kulazimika kutegemea mitaji ya nje;
- 2.3.9** Serikali iendeele kuiwezesha STAMICO kimtaji na kiteknolojia ili iendeele kuongeza uzalishaji katika miradi yake hivyo kuongeza mapato yake na Serikali kwa ujumla.
- 2.3.10** Serikali itimize ahadi ya kulipa kulipa deni la Shilingi bilioni 1.52 ambazo ni malipo ya stahiki kwa waliokuwa wafanyakazi na wazabuni wa mgodi wa makaa ya mawe Kiwira.

SURA YA TATU

3.0 MAONI NA MAPENDEKEZO

3.1 Maelezo ya Jumla

Mheshimiwa Spika, pamoja na kazi nzuri zilizotekelezwa na Wizara ya Nishati na Wizara ya Madini katika mwaka 2024, bado kuna changamoto mbalimbali zinazoathiri juhudi za Wizara hizo kufikia malengo yaliyokusudiwa. Ili kutatua changamoto hizo, Kamati inayo mapendekezo yafuatayo: -

3.2 Wizara ya Nishati

3.2.1 Utekelezaji wa Bajeti (upatikanaji wa fedha za nje)

KWA KUWA, fedha za *IMF* kupitia *ECF* **shilingi Bilioni 53.2** kwa ajili ya miradi ya gridi imara, umeme vitongojini na matumizi mengineyo (OC) ya Wizara na taasisi zake hazikutolewa mwaka wa fedha 2023/2024, na nusu ya kwanza ya mwaka wa fedha 2024/2025;

NA KWA KUWA, kutopatikana kwa fedha hizo kumeathiri utekelezaji wa miradi ya gridi imara na umeme vitongojini na hivyo kukwamisha umeme kufikishwa katika baadhi ya maeneo, jambo ambalo limezua malalamiko ya mara kwa mara miongoni mwa wananchi;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali ihakikishe inapata uhakika (commitment) wa upatikanaji wa fedha za *ECF* zinazotolewa na *IMF* kabla ya kuzitenga katika bajeti husika. Aidha, ifanye ufuatiliaji wa upatikanaji wa fedha zilizotengwa na kuidhinishwa katika bajeti.

3.2.2 Hali ya usambazaji na upatikanaji wa Umeme nchini

KWA KUWA, hali ya usambazaji na upatikanaji wa umeme nchini siyo ya kuridhisha kutokana na uchakavu wa miundombinu, uchache wa mashine umba na vituo vya

kupoza umeme, jambo linalochangia pia umeme kukatika mara mara au kukosa nguvu kwenye baadhi ya maeneo;

NA KWA KUWA, hali hiyo inaathiri shughuli za kiuchumi na kijamii na hivyo kuzua malalamiko miongoni mwa wananchi;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba Serikali itatue changamoto hizo kwa kuanza na utekelezaji wa miradi ya gridi imara ya muda mfupi itakayotatua changamoto ya kukatika umeme na umeme kukosa nguvu, katika eneo kubwa.

3.2.3 Kusuasua kwa utolewaji wa fedha za utekelezaji wa Miradi ya Gridi Imara

KWA KUWA, katika jitihada za kutatua changamoto ya umeme wa gridi ya taifa kukatika mara kwa mara, Serikali ilianzisha mradi wa gridi imara mwaka 2022 na kutenga **shilingi Trilioni 1.97** ili kutekeleza miradi 27 ya awamu ya kwanza katika kipindi cha mwaka 2022 hadi 2026;

NA KWA KUWA, tangu kuanza utekelezaji wa mradi, mwenendo wa upatikanaji wa fedha kutoka Hazina umekuwa hauridhishi, na hivyo kusababisha miradi mitano (5) tu kati ya ishirini na saba (27) kukamilika;

NA KWA KUWA, kutokutolewa kwa fedha hizo kumekwamisha malipo ya jumla ya **shilingi bilioni 570.53** kwa wakandarasi pamoja na fidia ya maeneo kwa wananchi waliopisha utekelezaji wa miradi hiyo;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

- (a) Serikali itoe fedha zote za mradi wa gridi imara zilizobakia (**shilingi bilioni 340**) katika mwaka wa fedha 2023/2024 kama ilivyoahidi wakati wa vikao vya bajeti ya mwaka 2024/2025;

- (b) Serikali ikamilishe malipo ya wakandarasi na wananchi wote wanaodai mapema na kwa ukamilifu ili kuzuia ongezeko la riba ya ucheleweshaji wa malipo; na
- (c) Serikali itekeleze na kumaliza ujenzi wa miradi ishirini na mbili (22) ya gridi imara iliyobakia katika awamu ya kwanza kabla ya mwezi Aprili, 2026.

3.2.4 Umeme unaozalishwa kukosa matumizi

KWA KUWA, umeme unaozalishwa kutoka vyanzo mbalimbali nchini umevuka kiwango cha mahitaji kwa **MW 736** na ziada hiyo itafikia **MW 1,676** baada ya mashine nne za mradi wa kufua umeme wa Julius Nyerere (JNHPP) kuanza uzalishaji;

NA KWA KUWA, licha ya kuwa na ziada hiyo, **vitongoji 30,702** havijafikishiwa umeme, baadhi ya maeneo ya migodi, viwanda, vijiji miji (peri urban) kukosa umeme wa kutosha na mikoa mitano (Rukwa, Katavi, Kagera, Lindi na Mtwara) kutounganishwa kwenye gridi ya Taifa;

NA KWA KUWA, uzalishaji wa umeme huo wa ziada unagharimu fedha nyingi;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

- (a) Serikali iongeze kasi ya kufikisha umeme kwenye vitongoji vilivyobakia kwa kuanzia na **vitongoji 3,060** katika majimbo 204 ya uchaguzi (wastani wa vitongoji 15 kwa jimbo);
- (b) Serikali ifikishe umeme kwenye maeneo yenye matumizi makubwa kama vile migodi, viwanda na maeneo ya huduma za jamii, ili kuleta thamani ya pesa kwa umeme unaozalishwa; na
- (c) Serikali iunganishe kwenye gridi ya taifa mikoa ambayo haijaunganishwa.

3.2.5 Uchache wa Maghala ya kuhifadhia Mafuta

KWA KUWA, mfumo wa uagizaji wa mafuta kwa pamoja umevutia nchi jirani zinazotumia Bandari ya Dar es Salaam kuagiza mafuta yao kupitia mfumo huo;

NA KWA KUWA, uingizaji wa mafuta ya nje na ya mafuta ndani umeongezeka kwa asilimia 100, kutoka tani 300,000 (mwaka 2012) hadi tani 600,000 kwa mwezi (mwaka 2021), huku uwezo wa maghala ya kuhifadhia mafuta ukibaki ule ule;

NA KWA KUWA, uwezo mdogo wa maghala ya kuhifadhia mafuta unaathiri nchi jirani zinazotumia maghala hayo kwa kuzuia zisiagize mzigo mkubwa jambo ambalo pia linaikoshesha nchi mapato yanayotokana na matumizi ya bandari, tozo na usafirishaji wa mafuta;

NA KWA KUWA, nchi yetu pia inapata hasara kwa kushindwa kuhifadhi mafuta ya kutosha kutumika kwa muda mrefu na hivyo kutonufaika na kupungua kwa bei ya mafuta katika soko la dunia;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

- (a) Serikali iongeze uwezo wa maghala ya kuhifadhi mafuta angalau kufikia **asilimia 300** ya uwezo wa maghala yaliyopo kwa sasa; na
- (b) Serikali iiwezeshe TPDC kwa kujengea mazingira wezeshi katika kuagiza mafuta nchini.

3.2.6 Mkakati wa Nishati Safi ya Kupikia

KWA KUWA, Serikali inatekeleza mradi wa nishati safi ya kupikia kwa kugawa mitungi ya gesi ya kupikia (LPG), majiko banifu, mkaa mbadala wa mkaa ya mawe kwa bei ya ruzuku na kuongeza mtandao wa bomba la gesi asilia (LNG) katika mikoa ya Lindi, Mtwara, Pwani na Dar es Salaam;

KWA KUWA, miongoni mwa nishati safi za kupikia iliyo salama na nafuu ikilinganishwa na nishati nyingine ni gesi asilia (LNG);

NA KWA KUWA, sehemu kubwa ya nchi haina mtandao wa LNG, na hivyo juhudi kubwa zimeelekezwa katika ugawaji wa mitungi ya gesi ya kupikia (LPG) kwa bei ya ruzuku;

NA KWA KUWA, baadhi ya watu waliopewa mitungi hiyo wameshindwa kuijaza gesi na wengine kuiza kama chuma chakavu, jambo linaloisababishia Serikali hasara na kuathiri juhudi za kufikia asilimia 80 ya mpango wa matumizi ya nishati safi ya kupikia ifikapo mwaka 2034;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

- (a) Serikali ifanye tathmini ya matumizi ya mitungi iliyotolewa kwa bei ya ruzuku ili kubaini endapo malengo ya kutolewa kwake yanatekelezwa;
- (b) Serikali iongeze mtandao wa bomba la gesi asilia (LNG) kwa ajili ya kupikia kutokana na unafuu na usalama wake; na
- (c) Serikali ichukue hatua stahiki dhidi ya wanaouza na kununua mitungi ya gesi ya kupikia kama chuma chakavu au matumizi mengine yasiyofaa.

3.2.7 Mahitaji ya matumizi ya gesi asilia (CNG)

KWA KUWA, matumizi ya gesi asilia kwenye magari, kupikia na kuendeshea mitambo viwandani ni nafuu ikilinganishwa na nishati nyingine;

NA KWA KUWA, kutokana na unafuu huo, mahitaji ya gesi hiyo yameendelea kuongezeka katika maeneo mbalimbali nchini;

NA KWA KUWA, magari mengi yanayoingizwa nchini hayana mfumo wa kutumia gesi asilia na hivyo kulazimika kuwekewa mfumo huo nchini kwa wastani wa **shilingi milioni mbili** (2,000,000) kwa gari dogo;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba;

- a) Serikali ihamasishe uingizaji nchini wa vyombo vya moto vyenye mfumo wa kutumia gesi moja kwa moja; na

- b) Serikali iongeze mtandao wa bomba la kusafirisha gesi asilia katika mikoa mingine kutokana na kuwa na manufaa makubwa ikilinganishwa na kutumia magari kusafirisha gesi hiyo.

3.2.8 Utolewaji wa fedha za CSR katika miradi ya umeme na Gesi Asilia

KWA KUWA, sheria ya Petroli ya mwaka 2015 inaweka masharti yanayomtaka mmiliki wa leseni pamoja na mwekezaji katika kitalu cha gesi asilia kuandaa mpango madhubuti wa uwajibikaji kwa jamii kwa kushirikiana na Serikali za mitaa na vijiji husika ili kuwezesha kutolewa kwa CSR kulingana na mpango huo;

NA KWA KUWA, tangu mwaka 2014/2015 hadi mwaka 2023/24 wawekezaji katika sekta ya gesi asilia katika mikoa ya Lindi na Mtwara walitoa fedha za CSR kiasi cha **shilingi Bilioni 9.3** tu, na kati ya hizo shilingi **Bilioni 5.4** zilitolewa mwaka 2023/24 pekee, hali inayoleta mashaka iwapo wawekezaji hao walikuwa wakitoa kiwango stahiki kabla ya mwaka 2023/24;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

- (a) Serikali ifuatilie na kufanya uhakiki wa fedha za CSR zilizotolewa na kampuni zilizowekeza kwenye miradi ya gesi asilia mkoani Lindi na Mtwara kwa mwaka 2014 hadi 2022 ili kutathmini endapo kiasi kilichotolewa kilikuwa stahiki. Aidha, iwapo itabaini kuwa kiasi kilichotolewa ni pungufu ichukue hatua stahiki kwa wawekezaji hao; na
- (b) Serikali itunge kanuni ama miongozo itakayohakikisha fedha za CSR kwenye miradi ya sekta ya nishati zinatolewa kikamilifu na kwa wakati.

3.3 Wizara ya Madini

3.3.1 Changamoto zinazowakabili Wachimbaji wadogo wa madini

KWA KUWA, Wachimbaji wadogo wa madini wanakabiliwa na changamoto kadhaa zikiwemo uelewa mdogo kuhusu sheria zinazosimamia Sekta ya Madini; ukosefu wa taarifa sahihi za uwepo wa mashapo katika maeneo ya uchimbaji, matumizi ya teknolojia duni na ukosefu wa mitaji;

NA KWA KUWA, changamoto hizo zinawanyima uwezo wa kutumia fursa zilizopo katika kuendeleza shughuli za uchimbaji wa madini;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali itatue changamoto hizo kwa wachimbaji wadogo kwa kutekeleza yafuatayo:-

- (a) Kuwasaidia wachimbaji wadogo kupata taarifa sahihi kuhusu mashapo ili kuepusha upotevu wa mitaji;
- (b) Kuwapatia wachimbaji wadogo teknolojia ya kisasa ya uchimbaji madini; na
- (c) Kuwasaidia wachimbaji wadogo kupata mitaji au ufadhili kwa ajili ya shughuli zao.

3.3.2 Mgawanyo wa Mitambo ya uchorongaji katika maeneo ya wachimbaji wadogo

KWA KUWA, mitambo mitano (5) ya uchorongaji iliyonunuliwa na kuingizwa nchini na Serikali kwa lengo la kusaidia wachimbaji wadogo ni michache ikilinganishwa na uhitaji wa wachimbaji wadogo;

NA KWA KUWA, hali hiyo ilisababisha malalamiko kutoka kwa wachimbaji wa maeneo ambayo hayakupata mgao wa mitambo na kuleta hisia kwamba kuna upendeleo kwa baadhi ya maeneo;

KWA HIYO BASI; Bunge linaazimia kwamba, Serikali ihakikishe mitambo kumi (10) ambayo iliingizwa nchini mwishoni mwa mwaka 2024 inagawanywa kwa uwiano sawa katika maeneo ya wachimbaji wadogo ili kuwawezesha kupata huduma ya mitambo hiyo, sambamba na kuondoa malalamiko. Aidha, Serikali iangalie uwezekano wa kuongeza mitambo hiyo kwani uhitaji wake ni mkubwa ikilinganishwa na idadi yake.

3.3.3 Uboreshaji wa miundombinu katika maeneo ya wachimbaji

KWA KUWA, baadhi ya maeneo ya wachimbaji wa madini yanakabiliwa na ubovu wa miundombinu, ikiwemo barabara, mawasiliano na umeme usio na uhakika (kuongezeka au kupungua nguvu);

NA KWA KUWA, hali hiyo inaathiri shughuli za uchimbaji kwa kushindwa au kusafirisha kwa gharama kubwa vifaa na mahitaji mengine, pamoja na vifaa kuungua mara kwa mara, jambo linalosababisha hasara na kukwamisha shughuli za uchimbaji;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali iboreshe mazingira katika maeneo ya wachimbaji kwa kufanya yafuatayo:-

- (a) Kutengeneza miundombinu ya barabara katika maeneo ya machimbo ili kurahisisha na kupunguza gharama za usafirishaji wa vifaa na mitambo muhimu kwa ajili ya shughuli za uchimbaji;
- (b) Kupeleka huduma ya umeme katika maeneo ya machimbo ili kurahisisha utendaji kazi na kuwapunguza gharama za matumizi ya kangavuke na mafuta; na
- (c) Kufunga vifaa vya dharura kama vile *automatic voltage regulator* - AVR ili kudhibiti madhara yanayosababishwa na umeme kuongezeka au kupungua nguvu.

3.3.4 Utekelezaji wa Kanuni za Usimamizi wa masoko na Vituo, Minada ya Ndani na Minada ya Kimataifa

KWA KUWA, utekelezaji wa maboresho ya Kanuni za Usimamizi wa Masoko na Vituo, Minada ya Ndani na Minada ya Kimataifa ya Vito, unasuasua kutokana na ufinyu wa bajeti na ubovu wa miundombinu ya masoko;

NA KWA KUWA, hali hiyo inaifanya nchi kuchelewa kupata manufaa ya kiuchumi yatakayotokana na uendeshaji wa minada hiyo, na wafanyabiashara kukosa sehemu ya kuuza madini yao;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali iongeze fedha zinazotengwa kwenye bajeti ya Wizara ya Madini ili kuwezesha shughuli za uendeshaji wa minada hiyo, na kuboresha miundombinu ya majengo ya masoko kwa ajili ya minada hiyo.

3.3.5 Uhaba wa Ofisi za Afisa Madini Wakazi (RMOs)

KWA KUWA, Tume ya Madini inakabiliwa na ukosefu wa majengo ya ofisi kwa ajili ya afisa madini wakazi katika maeneo mengi;

NA KWA KUWA, hali hiyo inalazimisha watumishi kufanya kazi katika mazingira yasiyoridhisha na hivyo kuathiri ukusanyaji wa maduhuli ya Serikali kutokana na madini;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba; Serikali iongeze bajeti ya Tume ya Madini kwa ajili ya ujenzi wa majengo ya ofisi za afisa madini wakazi. Aidha, fedha hizo zitolewe kwa ukamilifu na kwa wakati ili kutokwamisha miradi ya ujenzi iliyopangwa kutekelezwa sambamba na kusimamia wakandarasi kwa karibu ili watimize wajibu wao.

3.3.6 Kampuni za madini kutenga asilimia 20 ya madini ili kuiuzia Benki Kuu ya Tanzania (BOT)

KWA KUWA, kifungu cha 59 cha Sheria ya Madini, Sura 123 kinaweka sharti kwa wamiliki wa leseni za haki madini ya dhahabu na wafanyabiashara wakubwa wa madini ya dhahabu kutenga kiasi kisichopungua asilimia 20 cha dhahabu kwa ajili ya kuchenjuliwa, kuyeyushwa, kusafishwa na kuuzwa nchini;

NA KWA KUWA, kampuni kubwa za uzalishaji wa dhahabu zimeshindwa kutekeleza kifungu hicho kwa madai ya kuzuiwa na mikataba na kampuni za nje ya nchi, zisiuze au kusafisha dhahabu inayozalishwa kwa kampuni au viwanda visivyo na ithibati ya *London Bullion Market Association (LBMA)*, jambo linaloathiri kiwango cha dhahabu kinachonunuliwa na BoT;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba;

- (a) Serikali ihakikishe majadiliano baina ya BoT na kampuni hizo yanakamilika mapema ili kampuni hizo zianze kutekeleza masharti ya kifungu cha 59 cha Sheria ya Madini na hivyo kuwezesha upatikanaji wa dhahabu ya kutosha kwa BoT; na
- (b) Serikali iboreshe mazingira ili kuziwezesha kampuni zenye leseni za kusafisha madini (refinery licence) kupata ithibati inayotambulika na LBMA na hivyo ziweze kuuziwa dhahabu na kampuni kubwa za uchimbaji.

3.3.7 Viwanda vya kusafisha dhahabu kukosa malighafi

KWA KUWA, usimamizi na udhibiti wa biashara ya madini umeleta tija kwa kuhamasisha na kuvutia wafanyabiashara kuanzisha viwanda vya kusafisha madini hususan dhahabu;

NA KWA KUWA, viwanda vilivyoanzishwa vinakabiliwa na uhaba wa malighafi ya dhahabu kwa ajili ya kutosheleza uendeshaji wa shughuli za usafishaji;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali iweke mazingira wezeshi yatakayovutia wachimbaji na wafanyabiashara wa madini kuuza dhahabu kwenye viwanda vya ndani vya kusafisha madini.

3.3.8 Wachimbaji na wafanyabiashara kuwezesha kimtaji

KWA KUWA, wachimbaji wadogo wa madini nchini wanakabiliwa na changamoto ya ukosefu wa mitaji inayowawezesha kuendesha shughuli zao kwa ufanisi;

NA KWA KUWA, hali hiyo imewalazimu kutegemea mitaji kutoka nje ya nchi ambayo inaweka masharti magumu ikiwa ni pamoja na kuwauzia dhahabu wawezeshaji wa nje, jambo linalosababisha viwanda vya kusafisha dhahabu vya ndani kukosa malighafi;

KWA HIYO BASI, Bunge linaanzimia kwamba, Serikali iweke mikakati ambayo itawawezesha wachimbaji wadogo wa ndani kupata mitaji kutoka taasisi za fedha za ndani, ili wawe huru kuuza dhahabu wanayozalisha kwa viwanda vya ndani, na kunufaika na unafuu wa kodi na tozo zilizopo, sambamba na kuchangia kukuza uchumi wa taifa.

3.3.9 STAMICO kuwezesha kimtaji ili iongeze uzalishaji

KWA KUWA, uwekezaji wa STAMICO katika mradi wa makaa ya mawe Kiwira – Kabulo umeanza kuleta manufaa kiuchumi kwa kuzalisha faida baada ya kupitia katika kipindi kigumu;

NA KWA KUWA, katika eneo hilo kuna mashapo ya kutosha kufanya uzalishaji mkubwa zaidi na wenye manufaa iwapo changamoto za mtaji, miundombinu ya barabara, mitambo na vifaa, zitatuliwa;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba Serikali iendelee kuiwezesha STAMICO kimtaji na kiteknolojia sambamba na kutatua changamoto zilizopo ili mradi wa Kiwira – Kabulo na miradi mingine iongeze uzalishaji na hivyo kuongeza mapato ya Shirika na Serikali kwa ujumla.

3.3.10 Deni shilingi bilioni 1.52 za waliokuwa watumishi na wazabuni wa Mgodhi wa makaa ya mawe Kiwira.

KWA KUWA, Serikali ilihakiki na kuahidi kulipa deni la **Shilingi bilioni 1.52** lililotokana na mapunjo ya malipo ya stahili kwa waliokuwa wafanyakazi wa mgodi wa makaa ya mawe Kiwira na wazabuni waliokuwa wanatoa huduma kwenye mgodi huo;

NA KWA KUWA, hadi sasa Serikali haijalipa deni hilo, jambo linalosababisha wanufaika watarajiwa wa fedha hizo kuendelea kuathirika kiuchumi na wengine kupoteza maisha kabla ya kulipwa stahiki zao;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali itimize ahadi yake kwa kulipa deni husika ili waathirika wapate stahiki zao na waendelee na shughuli za kimaisha na kiuchumi.

SURA YA NNE

4.0 HITIMISHO

Mheshimiwa Spika, naomba nihitimishe hoja ya Kamati kama ifuatavyo: -

4.1 Shukrani

Mheshimiwa Spika, kwa namna ya pekee naendelea kukushukuru na kukupongeza wewe Spika wa Bunge letu Tukufu Mhe. Dkt Tulia Aksoni (Mb) kwa kuliongoza vyema Bunge letu Tukufu katika utekelezaji wa majukumu yake. Namshukuru Naibu Spika, Mhe. Mussa Azzan Zungu, (Mb) pamoja na Wenyeviti wote wa Bunge kwa namna wanavyotekeleza majukumu yao na kusaidia katika kuendesha vikao vya Bunge letu.

Napenda kuwashukuru sana Wajumbe wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Nishati na Madini kwa kuniamini mimi pamoja na Makamu Mwenyekiti Mhe. Kilumbe Shabani Ng'enda, (Mb) na kuendelea kutupa ushirikiano uliowezesha utekelezaji bora wa majukumu ya Kamati katika kipindi chote. Kwa namna ya kipekee naomba majina yao yatambuliwe na kuingizwa kwenye kumbukumbu za Taarifa Rasmi za Bunge (*hansard*) kama ifuatavyo: -

1. Mhe. Dkt. David Mathayo David, Mb – Mwenyekiti
2. Mhe. Kilumbe Shabani Ng'enda, Mb -Makamu Mwenyekiti
3. Mhe. Aleksia Asia Kamgona, Mb
4. Mhe. Tabasamu Hamisi Mwagao, Mb
5. Mhe. Philipo Augustino Mulugo, Mb
6. Mhe. Constantine John Kanyasu, Mb
7. Mhe. Ussi Salum Pondeza, Mb
8. Mhe. Sophia Hezron Mwakagenda, Mb
9. Mhe. Tumaini Bryceson Magessa, Mb
10. Mhe. Angeline Sylvester Lubala Mabula, Mb
11. Mhe. Iddi Kassim Iddi, Mb

12. Mhe. Jesca David Kishoa, Mb
13. Mhe. John Marko Sallu, Mb
14. Mhe. Juliana Didas Masaburi, Mb
15. Mhe. Maimuna Ahmad Pathan, Mb
16. Mhe. Masache Njelu Kasaka, Mb
17. Mhe. Ndaisaba George Ruhoro, Mb
18. Mhe. Nicodemus Henry Maganga, Mb
19. Mhe. Joseph Kasheku Musukuma, Mb
20. Mhe. Saada Mansour Hussein, Mb
21. Mhe. Eng. Samwel Hhayuma Xaday, Mb
22. Mhe. Martha Festo Mariki, Mb
23. Mhe. Janeth Elias Mahawanga, Mb

Mheshimiwa Spika, napenda pia kuwashukuru Mhe. Dkt. Doto Mashaka Biteko (Mb), Naibu Waziri Mkuu na Waziri wa Nishati, Mhe. Antony Peter Mavunde (Mb), Waziri wa Madini, kwa ushirikiano wao mzuri wanaoipatia Kamati katika kutekeleza majukumu yake. Aidha, namshukuru Mhe. Judith Salvio Kapinga (Mb) Naibu Waziri wa Nishati na Mhe. Dkt. Stephen Lemomo Kiruswa (Mb) Naibu Waziri wa Madini kwa namna wanavyowasaidia mawaziri wao katika utekelezaji wa majukumu na hivyo kurahisisha utekelezaji wa majukumu ya Kamati.

Vilevile, ninamshukuru Mhandisi Felschesmi Mramba, Katibu Mkuu Wizara ya Nishati, Mhandisi Yahya Ismail Samamba, Katibu Mkuu wa Wizara ya Madini, pamoja na Manaibu wao kwa namna wanavyowaongoza vyema watendaji wa Wizara na Taasisi zake kwa ushirikiano mzuri wanaoipa Kamati.

Mheshimiwa Spika, namshukuru sana Katibu wa Bunge Ndg. Baraka ildephonce Leonard pamoja na watendaji wote wa Ofisi ya Bunge kwa ushirikiano wao ambao unaisaidia na kuiwezesha Kamati kutekeleza kikamilifu majukumu yake ya Kikatiba.

4.2 Hoja

Mheshimiwa Spika, baada ya shukrani hizo, naliomba Bunge lako Tukufu liipokee na kuijadili Taarifa hii na hatimaye kukubali maoni, ushauri na mapendekezo ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Nishati na Madini.

Mheshimiwa Spika, naomba kutoa hoja.

Dkt. David Mathayo David, Mb

**MWENYEKITI WA KAMATI YA KUDUMU YA
BUNGE YA NISHATI NA MADINI**

03 Februari, 2025